

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tamara Džomba

Mentorica : doc. dr. Karmen Šterk

FEMINIZEM IN DRUŽBENA NETOLERANTNOST

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

Kazalo

1	Uvod.....	4
2	Opredelitev osnovnih pojmov.....	5
2.1	Ženske - enake ali različne?	7
2.2	Kaj so ženske študije?	9
2.3	Družbena gibanja	11
2.4	Feministična revolucija?	13
3	Dvojno življenje žensk: oblika diskriminacije.....	15
3.1	Diskriminacija žensk v Evropi/Sloveniji?	15
3.1.1	Emancipacija žensk.....	16
3.2	Dvojna obremenitev žensk in trojna obremenitev invalidk	17
3.3	(Ne)diskriminacija žensk je povezana z znanjem državljanov	19
3.4	Sklepna razmišljanja	19
4	Ženske študije »VERSUS MEN'S STUDIES« in vrsta kot zgodovinski koncept ...	20
5	Dojemanje družbene umestitve žensk.....	21
5.1	Podrejenost žensk: ohranjanje ali ukinjanje?	25
5.2	Izstop iz stereotipa	26
5.3	Podoba ženske in ženskosti v družbi	28
5.4	»Miti« o tem kje je ženski mesto	30
5.4.1	Delitev dela po spolu	30
5.4.1.1	Etologija.....	31
5.4.1.2	Antropologija	33
5.4.1.3	Sociologija	35
5.4.2	Materinstvo	37
5.4.2.1	Ženska mora biti mati	38
5.4.2.2	Ženska potrebuje svojega otroka	38
5.4.2.3	Otrok potrebuje mater	40
6	Enakost, razvoj in mir	41
6.1	Ženske in revščina.....	41
6.2	Izobraževanje in usposabljanje žensk	44
6.2.1	Mediji kot sredstvo oblikovanja percepcije	45
6.3	Nasilje nad ženskami	46
6.3.1	Opredelitev in izvor nasilja.....	46
6.3.2	Ustavimo nasilje nad ženskami.....	49
7	Ženske in gospodarstvo.....	50
8	Ženske na oblasti in v procesih odločanja	52

9	Družina, domena ženske populacije	55
9.1	Feministični spoprijem z družino.....	55
9.2	Pogled v širše feministično teoretsko polje: spremembe v feminizmu drugega vala in tematizacija družine	60
9.3	Kritika in dekonstrukcija nuklearne družine	61
10	Zaključek :	63
11	Literatura :	66
12	Priloge.....	69
	Priloga A : Deklaracija o pravicah človeka in državljana.....	69

1 Uvod

V tej diplomski nalogi bom skušala izpostaviti feminizem kot ideologijo spolne osveščenosti, ki pa je tudi posebna oblika netolerance do drugih. Predvsem se bom dotaknila nekaj tem iz t.i. feminističnega političnega aktivizma, saj so le te del vsakdana. O njih beremo v časopisih, se z njimi srečujemo v poklicni karieri in znotraj družinskega življenja. Niso nam tuje in nekaj izmed njih je kar tipičnih za slovenski prostor. Govorim predvsem o nasilju nad ženskami, plačilnih razlikah na delovnem okolju oziroma neenakosti v družbeni in politični moči. Predvsem nameravam preveriti tezo, da je feminizem še vedno oblika netolerance do drugih.

V začetku diplomskega dela se bom dotaknila osnovnih pojmov, ki so ključni za razumevanje feminizma in družbenih sprememb nasploh. Omenila bom nekatere dogodke in akcije, nekatere osebe in orisala bom probleme, ki so bili in so še del naše družbe. V nadaljevanju se bom dotaknila diskriminacije žensk, njene podobe v družbi in njene podrejenosti. Ugotavljali bomo, zakaj je do netolerance prišlo, kakšne so zgodovinske, sociološke in antropološke razlage. Dotaknila se bom mitov, ki še vedno veljajo za določene družbe, pogledali bomo, kakšni so pogledi različnih avtorjev in kaj menijo o tem. Posebno pozornost bom posvetila modelom enakosti ali različnosti žensk in moških.

Časi se spreminjajo in mi se lahko spreminjamo z njimi ali pa se ne želimo spremeniti z njimi. Toda če naj družbeno gibanje kot je feminizem, preživi in uspeva, ne glede na raznolikost njegovih pojavnih oblik, potem mora nadaljevati, kot je začelo. Ne samo, da gre s časom naprej, ampak da je korak pred njim oz. vključeno vanj in hkrati kritično do njega. (Bock 2004)

2 Opredelitev osnovnih pojmov

Preprost odgovor na vprašanje Kaj je feminizem? preprosto ni mogoč.

Ob spraševanju o feminizmu odgovora ni mogoče najti brez spraševanja o ženskem gibanju ali gibanjih. Hkrati se v refleksijo nujno vplete tudi vprašanje definicij(e) ženskosti in ženskega kot subjekta oz. objekta. (Jalušič 1992)

Ali sta feminizem in žensko gibanje eno in isto? Ali obstaja feministična teorija? Katera je aktivna plat feministične ideologije? Ali je feminizem revolucionaren, reformističen ali zgolj teoretična podlaga? Kaj je ženska avtonomija? Kaj je družbeno tolerantno oziroma netolerantno? Ali je mogoče skonstruirati okvirno definicijo feminizma, s katero bi se strinjali tako pristaši feminizma kot njegovi nasprotniki?

Mnogi bi se strinjali, da je feministka tista, ki meni, da so ženske diskriminirane zaradi pripadnosti ženskemu spolu, imajo posebne potrebe, ki so negirane in nezadovoljene ter, da bi zadovoljevanje teh potreb zahtevalo radikalne spremembe v socialni, ekonomski in politični ureditvi in dojemanju družbe.

»Redukcija feminizma žensk samo na žensko gibanje ali samo na gibanja za ženske, ki je novejšega datuma, pa ima za posledico zanikanje, da bi bil »feminizmem« lahko tudi intelektualna tendenca brez gibanja«. (Jalušič 1992: 122)

Feminizem je raznolika zbirka socialnih teorij, političnih gibanj in moralnih filozofij, pretežno motiviranih z izkušnjami žensk, posebej v socialnem, političnem in ekonomskem kontekstu. Feminizem se kot socialno gibanje v prvi vrsti osredotoča na zmanjšanje in izničenje neenakosti med spoloma in promoviranje pravic, interesov in pravic žensk v družbi. (Jalušič 1992)

V akademskih okvirih se nekateri feministi in feministke ukvarjajo z dokumentiranjem neenakosti med spoloma in spremembami v družbenem položaju ter zastopanosti žensk v javnem sektorju. Spet drugi izhajajo iz izhodišča, da je spol družbeni konstrukt, ter na podlagi tega konstrukta raziskujejo alternativne modele preučevanja družbenih odnosov. Nekateri feministični raziskovalci in raziskovalke izpostavljajo, da bi morale biti ustaljene hierarhije v poslovnem in političnem svetu ter nasploh v vseh organizacijah nadomeščene z decentralizirano ultra-demokracijo. Nekateri trdijo, da je obstoj

osrednjega vodje v katerikoli organizaciji izpeljan iz paternalistične strukture družine, ki jo je treba reformirati in zamenjati. Za te raziskovalce in raziskovalke je tematika feminizma širša in ni strogo povezana z zadevami, ki so povezane s spolno determiniranostjo. (Jalušič 1992)

Žensko vprašanje sega nazaj do revolucionarnih misli v neofeminizmu, ko so lahko trdili, da bo vstop žensk v teoretično polje spremenilo naravo teoretičnega.

Ženske oziroma feministične študije, ki jih nekako povezujemo s pričujočo tematiko, segajo v začetek 17. st. ali celo globlje v preteklost. Zgodnji spisi s tako tematiko zagovarjanja pravic žensk so bili poimenovani z zgodnjim feminizmom ali celo z prvimi ženskimi študijami. Dokazovanje in opredelitev polja ženskih študij se še vedno ni končalo, gotovo pa je močno povezano z vprašanji o začetkih tematiziranja vprašanja o ženskah, njihovi umestitvi v družbo kot aktivni skupini oz. posamezniku. (Jalušič 1992)

Številni pogledi na ženska vprašanja so zahtevali brezpogojno podrejanje teorije praksi, kar naj bi pomenilo, da morajo ženske ali feministične študije predvsem služiti ženskemu gibanju in mu zvesto slediti. Nedvomno je v tem stališču delček marksističnega vpliva. Marksistični feminizem poudarja, da je zatiranje žensk posledica razredne neenakosti v izkoriščevalski družbi, poleg tega preiskuje vlogo ideologije znotraj patriarhalnih družb. Feministični politični aktivizem oz. gibanje se navadno osredotoča na zadeve, kot so pravica do splava, nasilje nad žensko in nasploh nasilje v družini, porodniški dopust, spolna diskriminacija, spolno nadlegovanje in spolno nasilje. Teme, ki jih obravnava feminizem, vključujejo patriarhat, stereotipe ipd. (Jalušič 1992)

V 60-ih in 70-ih letih 20. st. se je feminizem v teoriji in praksi osredotočal predvsem na belke srednjega sloja z Zahoda, a se je obenem skliceval na zastopanost vseh ras in slojev. V novejšem obdobju številni feministični teoretiki in teoretičarke postavljajo pod vprašaj predpostavko, da prototipna ženska predstavlja homogeno skupino posameznikov z enakimi interesi. S pojavom feminističnih aktivistov in aktivistk iz različnih okolij se je za teoretike feminizma pojavila možnost, da poskusijo ugotoviti presek med temami, vezanimi na spol, in drugimi sociološkimi kategorijami, kot sta rasa ali sloj. Številni feministi in feministke danes zastopajo stališče, da je feminizem prvinsko gibanje, ki si

prizadeva za odpravo mej, vezanih na socialni sloj, raso, kulturo in vero, ki pa je obenem kulturno pogojeno in obravnava teme, relevantne za ženske v izbrani družbi, najsi bo to obrezovanje žensk v Sudanu ali »stekleni strop« v zahodnih družbah. Obenem pa razpravlja o tem, katere od specifičnih tem, kot so posilstvo, incest ali materinstvo so univerzalne in zadevajo vse ženske. (Jalušič 1992)

Eno od poglavitnih vprašanj med aktivistkami in akademskimi feministkami je bilo razmerje med ženskim feminističnimi gibanji in ženskimi feminističnimi študijami? Ali ni tako, da morajo ženske študije služiti gibanju? Seveda je bila diskusija povezana z vprašanji lociranja ženskih gibanj in feminizma v političnem in družbenem času ter prostoru. (Jalušič 1992)

Kje se začne in kje se konča feminizem? Ali je to družbeno gibanje? Ali je z današnjimi merili mogoče meriti določena gibanja v preteklosti in jih imenovati feministična? Ali so ženske študije nastale iz feminizma oz. je le ta miselnost in prepričanje vzpodbudilo ženska gibanja? (Jalušič 1992)

»Pod oznako feminizem in feministke je danes mogoče najti različna stališča, gibanja, tako imenovanih družbenih praks, teorije, verovanja, pobude, skupine in nenazadnje tudi pomenov, tako da že sam poskus njihovega poenotenja v enem samem imenu, cilju, in razlagi ni samo problematičen temveč tudi nemogoč.« (Jalušič 1992: 123)

Na drugi strani pa je pojem zelo prišel v vsakdanjo rabo, da ga uporabljamo celo za označevanje stila oblačenja, načina obnašanja žensk in moških, za marsikaj od tistega, kar bi lahko imenovali »navade«. (Jalušič 1992)

2.1 Ženske - enake ali različne?

Vsak avtor ima svojo definicijo in razlago tega, kaj je ženska in kakšno definicijo ima.

Tako Judith Butler citira v svoji knjigi:

»Ženske se ne rodi: ženska to postane

Simone de Beauvoir

Strogo rečeno, »ženske« ne obstajajo.

Julija Kristeva
Ženska nima spola.
Luce Irigaray
Razvitje seksualnosti...je vzpostavilo pojem spola.
Michel Foucault
Kategorija spola je politična kategorija, ki vzpostavlja družbo kot heteroseksualno.»
Monique Wittig
(Butler 2001: 13)

Zahtevati, da smo ženske enake, predpostavlja primerjalno vrednost. Komu ali čemu hočejo biti ženske enake? Moškim? Plačilu? Službi? Kateri primerjalni enoti? Zakaj ne same sebi? Malce strožja analiza teženj po enakosti odkrije njihovo osnovo, ki je na nivoju površinske kritike kulture, vendar je utopična kot sredstvo za osvoboditev žensk. V preteklosti je vladalo razmišljanje, da bazira ideologija izkoriščanje žensk v spolni razliki in zato bi moralo biti izkoreninjeno samo s spolno razliko. Ampak vemo, da ima feminizem tendenco odklanjanja bioloških in funkcionalističnih razlag spolnih razlik, ki so zasnovane na naturalističnih predpostavkah. Zato, naj bi bili kljub biološkim razlikam enaki. Nekatera nagnjenja našega obdobja, nekatere feministke našega časa glasno zahtevajo nevtralnost spolnosti. (Irigaray 1995)

Človeška rasa je biološko razdeljena na dva spola, ki zagotavljata njeno produkcijo in reprodukcijo. Lepo in prav. Nekatere fizične in tudi psihične razlike nas določajo kot take, kar pa se ne pomeni, da slednje posledično vpliva na njuno vrednotenje. Brez dvoma je potrebno zasnovati kulturo spola, v smislu spoštovanja in enakovrednega obravnavanja obeh spolov. (Irigaray 1995)

To pa pomeni, da mora biti v družini ženska mati in moški oče. Ena izmed glavnih preprek za uresničitev in priznavanje teh vrednot je prevlada, bolj ali manj očitna, patriarhalnih in falokratskih modelov nad celoto naše civilizacije skozi stoletja. (Irigaray 1995)

Spor med spoloma je bil prisoten že v srednjeveških tekstih in »bestsellerjih«, ki so jih pisali takratni moški. Pisanje o tem, da so ženske »največje gorje«, da »so zmota narave

in so izključno za rojevanje; zato imajo veliko napak in da so vredne manj ko moški«. (Bock 2004)

Da beseda *Homo* izvira iz *humo*, iz zemlje, zato je ženska ne more biti človek in se tako imenovati, saj ne izvira iz zemlje, ampak iz koščka rebra. (Bock 2004)

Veliko takšnih in podobnih mnenj je vzdrževalo mentaliteto, ki se je ohranjala dolga stoletja. Kljub vsemu so se našli tudi moški zagovorniki »nežnejšega« spola, ženske so se že od 12. st. trudile spregovoriti in izraziti sebe in dvom hierarhije spolov, katerih glas se je skozi stoletja krepil, dokler ni med drugim v duhu francoske revolucije dobil prepoznavno formo v obliki protesta Parižank, ki so odmarširale v Louvre in si od Ludvika XVI. izborile pisno zagotovilo vrnitve sadje-zelenjavarjev v mesto in pocenitev kruha. Poleg pričujočega dogodka so bila na pobudo žensk v predloge reform vključena tudi socialna vprašanja in problemi izobrazbe. Žensko pisanje se je širilo po Evropi, izpostavljalo je vprašanja o zasebnem in javnem, razdelitvi dela in političnih pravicah. (Bock 2004)

K celotni obravnavi ženske je seveda prisuševal tudi spremenjujoč pogled na zakonski stan v krščanstvu, kjer je bila žena »stroj za rojevanje« in hišni »suženj«, predvsem pa je bilo to leglo greha in kasneje v obdobju protireformacije, je postal zakon stan ljubezni, skrbi drug za drugega. Zakon naj bi imel tri bistvene funkcije: razmnoževanje, izogibanje zunajzakonskemu grehu, medsebojno družabništvo. Tako je ženska postala zgled moževe družabnice oz. pomočnice. (Jalušič 1992)

Vzpostaviti ravnotežje med obema spoloma, dati ženskemu spolu polnomočje z lastnimi kulturnimi vrednotami, pomeni uveljaviti naravno in preprosto družbeno pravico. Pomen tega podviga je danes bistveno jasnejši kot je bil do sedaj. (Irigaray 1995)

2.2 Kaj so ženske študije?

Ta, do sedaj nezabeležena, motivacija žensk, da odgovorijo na vprašanje, kaj so ženske študije, izhaja že iz 70-ih let, od takrat dalje imajo ženske študije svojo obliko, status in ime. Kaj so »womens studies«? Kako se smisel in njena specifičnost lahko prevedeta? Ali je to samo proučevanje žensk ali ima to globlji in širši smisel? (Jalušič 1992)

Tako v definiranju in razumevanju značaja womens studies (female studies, feminist studies, gender studies) razumemo njeno dvopomenskost, ki se kaže skozi dvodimenzionalne karakteristike in postavljanje ciljev. Dvodimenzionalnost karakterja in ciljev ženskih študij, najlepše predstavimo v dvojnem smislu.

Ženske študije so po eni strani študije o ženski, interdisciplinarno in kritično proučevanje vseh aspektov družbenega odnosa do ženskega spola v odnosu do moškega, umestitevijo in pozicijo v samo družbeno delitev dela, sama narava in zgodovina, v kateri analiza položaja ženske zavzema centralno mesto. Kako se same ženske percipirajo in kako jih ustvarja in projicira družba v medijih in družbeni mentaliteti oz. kolektivni družbeni zavesti. (Jalušič 1992)

Iz druge strani so womens studies ženske študije, to so študije za ženske, ampak ne samo o ženski ampak tudi študije žensk o ženskah za ženske. Poleg te pomanjkljive razlage samega korena besede skozi zgodovino je v tem kontekstu vpletena tudi druga oblika, ki se naslanja na aktivistično, pedagoško in emancipatorsko orientacijo. Druga definicija je usmerjena v to, da bi nova znanja, vedenja o ženskah, ki bi odpravljala predsodke, in definicija oz. sam diskurz ne bi ostal znotraj akademske discipline, ampak bi ženskam dal pomensko izkušnjo, ki bi vpliva na iskanje svoje lastne identitete. (Jalušič 1992)

Ta dvoplastnost ženskih študij bi bila nesprejemljiva in celo zgrešena, če bi jo razlagali v ožjem smislu in če bi poudarjali in se opredelili le na akademsko oz. aktivistično razlago. Ženske študije pomenijo proučevanje ženske in istočasno je to proučevanje aktivno usmerjeno v spremembo, izboljšavo položaja žensk. Za optimalno enakopravnost spolov. Žensko gibanje bi bilo bolj smiselno povezati z ženskimi študijami, kot pa študijami o ženski, ker so študije o ženski razumljene v ožjem smislu, osredotočene bolj na posamezno problematiko, kar pa že nakazuje na omejevanje. Ta naziv nam zaradi lastne dvodimenzionalnosti (dvoplastnosti) omogoča zavedanje protislovnosti, ki nastaja zaradi relativne konfliktnosti akademske in aktivistične oblike. (Jalušič 1992)

Ženske študije so v 70-ih letih, kljub zavračanju in marginalni poziciji v primerjavi z humanističnimi vedami, uspele na praktičnem in na družbenem smislu, poleg tega so prišle celo v akademsko sredino in so umeščene paralelno z drugimi družbenimi vejami in znanostmi. (Jalušič 1992)

2.3 Družbena gibanja

»Za gibanje, iniciative in skupine, ki so se v zadnjih tridesetih letih imenovala ženske ali feministične, je veljalo, da so hotela svoj vir in zgodovino interpretirati predvsem sama in da so ta vir in zgodovino interpretirala tudi dokaj enoznačno.« (Jalušič 1992: 124)

»Klasično žensko gibanje 19. in zgodnjega 20. st. je bilo gibanje žensk za ženske (četudi ne vseh žensk, vključevalo pa je tudi številne moške).« (Bock 2004: 184)

Cilj ženskega gibanja ni bila enakost ali zamenjava vlog, temveč osvoboditev izpod spolno določene podrejenosti. Poudarjalo ni individualizma v smislu *individu absolu*, temveč individualnost v smislu tega, da najdeš samega sebe, da postaneš subjekt in dosežeš avtonomijo. (Bock 2004)

Žensko gibanje je bilo socialno gibanje: ker je posegalo v socialno vprašanje pavperizma in ker je, tako kot druga socialna gibanja, prevzelo obliko gibanja. Žensko gibanje ni nastalo kot preboj degradiranega spola iz »hišnega zapora«, temveč tudi kot posledica »širitve sfere«, ki se je odprla v 19. st. in ki so si jo ženske pogosto priborile mukoma in v majhnih korakih. (Bock 2004)

»Definicija besede ženska se širi iz dneva v dan in če si družba pomišlja, da bi nam dala, kar je naša pravica, potem se bodo naše ženske povezale in si same naredile organizacije, podobne tistim, iz katerih so ozključene.« (Bock 2004: 187)

Družbena gibanja, ki so v zgodovini dogajanja razburkala družbeni »status quo«, so bila v bistvu zmeraj marginalna. Osredotočimo se malo pri samem pomenu »marginalnosti«. Težko se je izpostavilo vprašanje, kaj sploh je marginalnost in kje je družbeni rob oz. meja. S stališča središča, je lahko opraviiti z obstranci, privilegiranimi

marginalci, ki jih je lahko že en sam »pravi« trenutek spremeni bodisi v avantgardo, bodisi v herojsko žrtev. Težje pa je opraviti z velikimi in heterogenimi skupinami in gibanji, ki ne zaznamujejo družbenega roba, ampak ločnico sredi družbe, razpoko v njenem jedru, ki zajema vse, kar je družbeno in ni oblast - to pa je obsežna, če ne večinska in heterogena skupina. (Jalušič 1992)

Družbena gibanja se praviloma niso vzpostavila kot opozicijo, s katero zna opraviti vsaka pozicija – nobena od strank ne zna opraviti in sobivati z družbenimi gibanji. Družbena gibanja, živijo izven stereotipa o črno - beli delitvi. Drugačnost, ki pa jo vsakršna oblast (in njena senca) priznava in dopušča, je drugačnost znotraj tega stereotipa. Tako je vse, kar je zunaj sistema, označimo za marginalno. Marginalnost je torej mogoče opredeliti kot včasih bolj in včasih manj večinsko drugačnost. (Jalušič 1992)

Družbena gibanja se vzpostavljajo kot alternativa vplivnosti sistema in oblasti. Dokler delujejo tako, ohranjajo svojo alternativnost in drugačnost - in toliko časa tudi so gibanja, ki niso določena samo in ne predvsem s tem, da čakajo na svojo »zgodovinsko priložnost« kot je morala čakati oblast in kot čaka opozicija, ampak so le sprotne priložnosti. Družbena gibanja se lahko ukinejo brez obžalovanja, če začnejo sebe in družbo razumeti v ustaljenih kategorijah oblasti in struktur, ter s tem nehajo biti gibanja; ukinejo se zaradi svoje imenitne logike in zaradi lastnega naravnega izteka. Po bolj ali manj prijazni volji in prigovarjanju »resnih institucij oz. celic« struktur, lahko pa se samo potuhnejo, modro spremenijo v molčečo večino in sicer do nadaljnjega vzgiba. Znotraj družbenih spreminjanj, je eno njihovih temeljnih gibal in lastnosti zavedna iracionalnost (ne težnja po večnem obstoju) v sicer po navadi zelo racionalni ekonomiji njihovega sprotnega početja in na videz kratkoročnih ciljev. Kar se jim godi, na način kako so sprejeta (iz resne, prave družbe) in kakor se nanje od zunaj gleda, veljajo za iracionalna, celo nesmotrna in zato nesposobna velikih družbenih premikov, kateri edini nekaj veljajo. (Jalušič 1992)

Ženska gibanja so dobršen del svoje energije zapravila za to, da so presegla razne pripadnosti in cepitve, te so bile rezultat preproste okoliščine, da ženske niso bile nobena posebna skupina, temveč so bile navzoče v vseh družbenih skupinah. Organizirano

gibanje na nacionalni in lokalni ravni je bilo potrebno zlasti zato, da bi izražalo skupne interese ženskega spola in ga ozaveščalo. (Bock 2004)

Bistvo delavskega gibanja, kot dotedanje glavne družbene okupacije komunistične ideologije in njihovih nasprotnikov, se je izgubilo in prav to je bila, poenostavljeno rečeno, paradigma za vsa druga družbena gibanja.

S tem ni bilo konec konfliktov v delovnih razmerjih, vendar pa je prav konec delavske središčnosti prispeval k nastajanju novih družbenih gibanj, tipičnih za sedemdeseta in osemdeseta leta (ekoloških, mirovnih, ženskih itd.). Vzrokov, da se je najbolj prijelo in se najbolj razširilo, že tudi institucionaliziralo, ekološko gibanje, je seveda mnogo in so jasni in znani. Najbolj očitni se vežejo na dejansko stanje človeškega okolja, katerega pomen se je človeški rod kaj pozno zavedal. (Jalušič 1992)

Tu kaže opozoriti na to, da se je prijelo tudi zato, ker ni zakoreninjeno v nobeno trdno družbeno razmerje, v noben rigidni družbeni sistem in v nobeno manifestiranje tradicionalnih nasprotij, česar na primer ni mogoče reči za ženska gibanja, ki so vpeta v samo jedro. (Jalušič 1992)

Nadaljnje razmišljanje o družbenih gibanjih poskuša izkazati za premišljanje o novejših družbenih fenomenih v sicer dolgi zgodovini posebnih družbenih spreminjanj, gibanj ali akcij za družbeno spreminjanje zato, da se posebej eno družbeno gibanje »žensko« umesti v prostor distanciranega razmišljanja o celoti radikalnejših, hkrati obstranskih, pa ne vedno alternativnih družbenih gibanj. (Jalušič 1992)

Žensko gibanje je izkoriščalo stare in nove oblike delitve dela kot argument za pravico in dolžnost žensk, da prestopijo meje svojega doma; »materinsko poslanstvo« ali »ženski kulturni vpliv« sta bila tudi kritika neobzdrane gospodarske in družbene ureditve.

(Bock 2004)

2.4 Feministična revolucija?

»Poudarjanje »pravic žensk« je s tem, ko je prinašalo v javnost govoreči »ženski subjekt«, spodnašalo enoten liberalen subjekt pravic kot »moški«. Seveda je bila identiteta tega »ženskega subjekta« nujno negativna v tistem trenutku, ko je nastala.« (Jalušič 1992: 125)

Zagovorniki in zagovornice pravic žensk se niso obračali na »vse ženske« kot enotni subjekt, temveč na ženske kot človeška bitja, kot subjekte, ki jih vzpostavlja šele zakon enakosti in ne nekaj, kar bi bilo emancipacija njihove notranjosti same. Toda ne glede na to, da se je že v 19. st. jasno pokazalo, da enotnega ženskega subjekta ni, vsi poskusi realnega poenotenja vseh žensk se je izkazalo za iluzorno. V 20. st. z široko pahljačo gibanj, iniciativ, praks, politik, teorij in pripadnosti največkrat še vedno razlagajo bodisi kot neuspeh gibanja ali vsaj kot fragmentiranost ženskega gibanja.

Pri tem gre seveda za revolucionarno interpretacijo feminizma in ženskih gibanj, ki jih hoče videti enotna, usmerjena k enemu cilju in z oprijemljivimi rezultati, predvsem pa da postanejo množična, kot se za gibanje spodobi. V tej interpretaciji je revolucionarno prav investiranje žensk želje v enotni ženski subjekt, ki bi moral biti podlaga za konstituiranje »podrejenega spola« kot homogene skupine, s čimer bi vse ženske postale potencialne feministke. Ugotavljanje uspešnosti in neuspešnosti tako pojmovanega feminističnega projekta je potem odvisno od stopnje realizacije predpostavljene enotnosti, kar je podobno želji proletarskega revolucionarnega diskurza, da bi vsi ljudje postali delavci. (Jalušič 1992)

Tako imenovano neofeministično gibanje iz konca 60-ih, 70-ih in začetek 80-ih let je seveda v nekem smislu nadaljevalo diskusije starih ženskih gibanj in iniciativ. Toda ni jih samo nadaljevalo, temveč pogosto celo ponavljalo ali pa vprašanja ponovno odpiralo. V poskusih samodefinicij niso bile samo zavrnjene že obstoječe teorije podrejanja žensk, temveč je neofeministično gibanje poskušalo oblikovati svoje lastne, popolnoma ženske razlage. Zanimivo je, da so mnoge interpretacije tudi glede nastanka neofeminizma vztrajale pri shemi »najprej misel, usmeritev, nato gibanje. Predvsem knjiga Simone de Beauvoir *Drugi spol*, ki je izšla leta 1949, je objavljala za tako miselno spodbudo, saj je bila prva taka literatura po skoraj tridesetletnem molku. Knjiga je poskušala analizirati »žensko izkušnjo«.

» Ne rodiš se kot ženska, ženska postaneš« (Jalušič 1992: 127)

To je eden slavnih citatov, ki se ga največkrat citira. Glavni odgovor na to »kaj je ženska«, kaj je »ženskost«, je družbena konstrukcija spola, kot rezultat družbenih okoliščin. Simone de Beauvoir je kot protagonistka koncepta »zatiranja žensk« odprla različne perspektive analize in se spoprijela s tremi glavnimi razlagami ženske podrejenosti: z biološko, s psihoanalitsko in z marksistično. Slednjo je končno sprejela kot rešitev, čeprav v dopolnjeni in predelani obliki. Drugi spol je logično, čeprav kritično nadaljevanje marksistične rešitve »ženskega vprašanja«, ki mu je po drugi sv. vojni bolj konsekvantno od Simone de Beauvoir sledila le še Shulamith Firestone v *The Dialectic of sex*. (Jalušič 1992)

»Ženske so podrejeni, drugi spol. Da bi se osvobodile, je nujno odkriti vir tega podrejenega, zatiranja, ki je bodisi v moških ali pa je ženskam vsajen iz patriarhalnih struktur, heteroseksualnosti, moških fantazij, patriarhalne zavesti.« (Jalušič 1992: 127)

3 Dvojno življenje žensk: oblika diskriminacije

Ali lahko govorimo o kršitvah človekovih pravic žensk v Evropi ali Sloveniji in/ali najdemo manjše možnosti participacije žensk v družbenih zadevah? Pozitiven odgovor v tem, tretjem, tisočletju verjetno lahko razlagamo kot primer razkroja človečnosti in razpad vrednostnega sistema.

Na pozitiven odgovor ni mogoče pristati v demokratičnih družbah, v katerih so človekove pravice jedro demokracije. Vsi, tako ženske kot moški, smo dolžni graditi enakost možnosti žensk in moških v družbi, še posebej enakost možnosti za kakovostno življenje invalidk in njihove družbe. (Kozmik 1999)

3.1 Diskriminacija žensk v Evropi/Sloveniji?

Definicija diskriminacije v slovarju slovenskega knjižnega se glasi tako: »Dajanje, priznavanje manjših pravic ali ugodnost komu v primerjavi z drugimi, zapostavljanje.« (SSKJ 1994: 142)

Povzemam nekaj primerov diskriminacije do žensk:

1. Po podatkih je ena ženska od petih v Evropi doživela neko obliko nasilja (nasilje v družini, na ulici, delovnem mestu, spolne zlorabe in podobno). (Kozmik 1999)
2. V evropskih vladah je delež žensk le 24,1%, večina politikov so moški, ženske so v krepki manjšini (v Parlamentu imamo 12 poslank ali 13,3 %). (Kozmik 1999)
3. Ženske še vedno opravljajo 80 % gospodinjskega dela, četudi so zaposlene, kar je verjetno tudi slovenska podoba. (Kozmik 1999)
4. Za enako delo zaslužijo ženske 76,9 % urnega zaslužka (povprečje v EU!) moških; v Sloveniji smo po oceni nad to ravni. (Kozmik 1999)

Natančnih statističnih podatkov nimamo, navajam pa podatek iz poročila Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, da je nadomestilo za čas čakanja na ustrezno zaposlitev pri moških v vseh starostnih obdobjih v povprečju višje kot pri ženskah. V letu 2000 je bil odstotek višine povprečnega mesečnega zneska nadomestila za čas čakanja na ustrezno zaposlitev po starostnih skupinah pri ženskah do 35 let starosti skoraj enak (99,9 %), pri ženskah od 36 do 45 let starosti že samo 95,4 odstotka, pri 46 do 55-letnih ženskah pade na 89,9 % in pri starostni skupini žensk od 56 do 65 let le še 80,9 % povprečja nadomestila pri moških. Govorim o povprečjih; velikost odstopanja je različna, odvisno od panoge dejavnosti in izobrazbene strukture prejemnikov nadomestil.

Enakost žensk z moškimi v Evropi (in tudi v Sloveniji) torej še ni realnost, kljub velikim pozitivnim premikom v zadnjem stoletju. K temu so veliko prispevale sprejete direktive v Evropski uniji, ki je kot nad-nacionalna entiteta zavezovala države članice k uveljavljanju enakega obravnavanja žensk in moških, zlasti na področju izobraževanja in zaposlovanja. Znano dejstvo je, da se je to izenačevanje pričelo leta 1957 s sprejeto evropsko strategijo na tem področju in doseglo vrh v ratifikaciji Amsterdamske pogodbe (13. člen).

(Kozmik 1999)

3.1.1 Emancipacija žensk

Da bi lažje ovrednotili doseženo stopnjo razvoja emancipacije žensk v sodobni družbi, se ozrimo nekoliko v zgodovino in sicer v obdobje med vojnama. Kakšen je bil položaj žensk v kapitalistični družbi?

V vladajoči ideologiji in vseh razsežnostih vsakdanjega življenja so bile ženske očitno diskriminirane in priznane kot manjvredna bitja. Niso imele političnih pravic, niso mogle voliti in biti voljene, bile so torej politično brezpravne. Načrt volilnega zakona, je predvideval omejeno volilno pravico, le za ženske, ki so bile fakultetno izobražene in obrtnice iz, samostojne, delavke in kmečke ženske pa bi še naprej ostale brez pravic. Politično brezpravnost so desničarski ideologi hinavsko opravičevali s tem, da je »politika preveč umazana, da bi se z njo ukvarjale ženske«. (Jogan 1986)

»Ob popolni politični neenakopravnosti so bile ženske tudi ekonomski v podrejenim položaju. Za enako delo kot moški so prejemale okoli 30 % nižje mezde, to je ustrezalo zlasti kapitalistom, ki so imeli tako v ženskah, delavkah, rezervno armado delovne sile.« (Jogan 1986: 18)

Ženske se torej kot samostojne osebnosti niso mogle pojavljati, brez moža ali očeta, skratka, brez skrbnika niso pomenile nič.

»Enakopravnost žensk je bila potrjena tudi v ustavnih določilih in v mnogih drugih zakonskih aktih. »Ženske so enakopravne z moškimi na vseh področjih državnega, gospodarskega in družbenega življenja. Za enako delo imajo ženske pravico do enakega plačila kakor moški in uživajo posebno varstvo v delovnem odnosu, » je določala ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije, sprejeta je bila 1946«. (Jogan 1986: 23)

3.2 Dvojna obremenitev žensk in trojna obremenitev invalidk

V Sloveniji so razprave o diskriminaciji žensk redkejšje. Pogosteje se srečujemo z ocenami in podatki o tem, da so ženske dvojno obremenjene; naj takoj dodam, da je obremenitev žensk invalidk dejansko trojna obremenitev. To dvojno/trojno obremenitev, ali dvojno življenje žensk, štejem pogojno za posledico uveljavitve človekovih / državljanskih pravic žensk. (Kozmik 1999)

Trdim, da je vključitev žensk v delo, v politično življenje, skratka njihov »izstop« iz zgolj družinskega življenja in njihov vstop v sfero javnega življenja, ženskam posledično prinesel dvojno obremenitev. Uživanje človekovih pravic žensk, tudi kot državljanek in delavk, je zaradi počasnega spreminjanja vrednostnega sistema in globoko zakoreninjenih

tradicionalnih vrednot ženskam navrglo dvojno življenje – poklicno delo na delovnem mestu in gospodinjsko delo v družini. V današnji slovenski družini se le počasi spreminjajo vloge žene/matere in moža/očeta, redki so primeri spremenjenih vlog in skladnejša delitev dela med žensko in moškim, celo v mlajših družinah. (Kozmik 1999)

K tej dvojni/trojni obremenitvi ženske/invalidke brez dvoma veliko prispevajo neustrezne družbene rešitve na področju nege in skrbi za otroke, pomanjkanje in neustreznost tehničnih servisov, ki bi razbremenjevali družino in podobno. Profit, kot prevladujoč družbeni pogled, ustvarja nove prikritke oblike diskriminacije; ženske/invalidke so veliko bolj izpostavljene strahu pred odpuščanjem z dela zaradi porodniških dopustov in bolezni otrok, kot moški. Niso redki tudi primeri, da ženske doživljajo hude konflikte, ko morajo izbirati med alternativama: biti poklicno uspešna in biti dobra mati. Uspešno združevanje obeh poti uspeva le redkim. Takih pritiskov moški ne doživljajo zaradi vztrajanja na ohranjenih družinskih družbenih vlogah. Tudi zato v Sloveniji še ne moremo govoriti o enakih zaposlitvenih možnostih žensk, še posebej ne invalidk. (Kozmik 1999)

Reševanje problema nediskriminacije žensk se mora začeti v družini in končati v demokratičnih rešitvah družbe. Družinska politika in najnovejša zakonodaja o starševstvu v Sloveniji verjetno že nakazujeta hitrejše spreminjanje vrednostnega sistema in spremenjene vloge staršev. Vse več ljudi sprejema redefinirano vlogo očeta in matere v družini, v kateri postajajo partnerski odnosi demokratična oblika odnosov med njima. Spremembe se prav tako dogajajo v svetu dela: uvaja se večja fleksibilnost na področju zaposlovanja. Zaradi zadostnega števila izobraženih žensk je tudi v Sloveniji že dosežena kritična masa mladih intelektualk. Njihove ideje se radikalno razlikujejo od tradicionalne miselnosti žensk. Vzpostavljajo novo definicijo vlog žensk in moških, tako v družini kot v družbi, terjajo nove oblike fleksibilne časovne zaposlitve ter porazdelitev porodniškega in starševskega dopusta, priznavanje plačila nadomestila materi in očetu, zahtevajo visok standard skrbi za otroke in asistentsko pomoč invalidnim ženskam materam. In ne nazadnje, zahtevajo tudi, da postane tako imenovano gospodinjsko delo vidno in priznано kot posebna vrednota. (Kozmik 1999)

3.3 (Ne)diskriminacija žensk je povezana z znanjem državljanov

K spreminjanju položaja žensk v družbi bistveno pripomore znanje državljanov. Z izobraževanjem se odpirajo oči vsem državljanom, da gre pri tem v bistvu za enakost pravic in dolžnosti, tako žensk kot moških. Ne bo odveč ponavljanje: izobrazba je edino orožje za razbijanje stereotipov o preteklih tradicionalnih vlogah obeh družinskih partnerjev; izobrazba je edino orožje za boj proti predsodkom in diskriminaciji žensk; izobrazba je ključ za zaposlitev žensk, še posebej žensk invalidk in tudi edini ključ do izenačenih možnosti žensk in moških, še zlasti invalidov in invalidk, z zdravimi državljani.

Statistični podatki o izobraževanju v Evropi so v povzetku naslednji: 45 % udeležencev v izobraževalnem procesu in usposabljanju za poklic so ženske; le 4 % žensk vodi katedre na univerzi v Avstriji, 10 % v Italiji, 12,8 % na Finskem in 13 % v Franciji. Čeprav ženske zdaleč uspešneje končajo šolo in univerzo, imajo mnogo več težav pri iskanju službe. V Evropski uniji je 21 % mladih žensk nezaposlenih, kar je za 2,8 % več kot pri moških iskalcih dela. (Jogan 2001)

3.4 Sklepna razmišljanja

Tako v Evropi kot v Sloveniji smo nedvomno priča spreminjanju odnosov med spoloma. Tako kot je treba doseči dogovor med mlajšo in starejšo generacijo kar zadeva socialno varnost starejših državljanov, tako je treba doseči tudi dogovor med ženskami in moškimi v zadevah družinskega in osebnega življenja obeh spolov. Še posebej pomemben je dogovor o spremenjenih vlogah žensk in moških v javnem življenju. Ta dogovor je mogoče zgraditi le na osnovi filozofije človekovih pravic, se pravi enakih možnosti in enakem obravnavanju žensk in moških v sferi dela in politike. V tej smeri deluje tudi Evropski ženski lobi, aktivno že od leta 1990, in je največja koalicija ženskih nevladnih organizacij v Evropski uniji. (Jogan 2001)

4 Ženske študije »VERSUS MEN'S STUDIES« in vrsta kot zgodovinski koncept

V začetku 70-ih letih so se razbohotile t.i. »mens studies«. Tovrstnih naslovov je samo v angleščini do leta 1985 izšlo 591. In to štejejo za malo, samo za obrambo pred silovitostjo ženskih študij. Ta izbruh pripisujejo seveda predvsem ženskemu gibanju po letu 1970, vendar pa so bili tudi drugi družbeni in kulturni dejavniki, ki so te teme splavili na površje potem, ko je bila militantna faza sedemdesetih končana. (Jalušič 1992)

Naraščanje števila ločitev, demografsko upadanje, rastoče število samskih moških v srednjih slojih, vse to je prineslo na površje teme moškega in moškosti. Pri tem je pomembno, da se je legitimiralo novo zanimanje za zgodovinsko izkušnjo moških kot vrste in za »gender« kot zgodovinski koncept. Tako se je ženskim študijam v zadnjih petnajstih letih pridružilo vse več obsežnih analiz o drži in kulturi, značilni za določeno konotacijo vrste, torej je zanimanje za moški spol je naraslo kot komplementarnost in opozicija ženskim študijam. (Jalušič 1992)

Vzrok takšnemu razvoju študij naj bi bilo iskati v zapolnitvi raziskovalne praznine, vendar pa lahko sklepamo, da gre tudi zato, da bi ženske študije postavili na preizkušnjo. Za moške študije je mogoče reči, da so dokaj svobodne v svoji tezi, ker moške zgodbe imajo opravičevalni ali utemeljevalni značaj. Po eni strani proučujejo moškost kot izkušnjo in ne kot institucijo, kar je vsaj ves tisti čas, ki se mu reče patriarhat. Zato je treba povedati, da so prve študije o moški vrsti naredile ženske, oziroma da so nastale v okviru feminističnih analiz. Po drugo strani pa je v vsej zgodovini tudi pojmovanje moškosti spremenljivo, spreminjajoče se, kar pomeni celo vzpone in padce. Če je eden takšnih vzgibov tudi teoretski feminizem potem so moški reagirali nanj, tako se zdi, v glavnem z odporom ali pa so se, redkeje, spustili na raven sodelovanja. V obeh primerih je v zgodovini in zgodovinopisju ostala identifikacija moškega in splošnega. Ne moškim intelektualcem, ne razsvetljeni publiki ne pride na pamet, da bi kazalo proučevati in tematizirati področje in pojem moškega, ker se s tem se ukvarjajo ženske. (Jalušič 1992)

5 Dojemanje družbene umestitve žensk

Če malo preletimo zgodovino žensk, potem kaj kmalu ugotovimo, da se je ženska, kot drugi spol začela pojavljati nekje v srednjem veku, kjer so izhajali iz mnenja, da so vse ženske Eve in zato prinašalke zla in greha. Prešuštnice s katerimi je imeti čim manj opravka, zato je tudi zakon grešni stan od katerega naj moški beži in se ga izogiba. Takšna mentaliteta, ki je bila prevladujoča tja do renesanse, se je le s težavo spremenila. Pri spreminjanju so pripomogle tudi same ženske, ki so nekako zagovarjale in opravičevale lastno bivanje, se potegovala za politične in socialne pravice in se nekako formirale v gibanja. Eno takšnih prvih je bilo za časa francoske revolucije 1789, ko so prikorakale v Versailles in zahtevale nižje cene kruha, ter dostavo živeža v Pariz. (Bock 2004)

V renesansi s zastavljali vprašanje: ali je ženska človeško bitje? Kot del korpusa teoloških, medicinskih in pravnih vprašanj o vlogi spolne razlike, je novi vek pozneje postavil temo drugače: teorija naravnega prava je vnesla potencialni egalitarizem-ljudje v naravnem stanju so enaki in to se je nanašalo tudi na ženske- npr. materinstvo in očetovstvo je bilo definirano kot enako - naravno. Tudi pravice so ženskam pripadale po naravi, kot naravne pravice žensk, ki so tudi bile ljudje, vključene v človeštvo. Argumentacija se je sicer izkazala za dvorezen meč, namreč: če so ženske v naravnem stanju enake, so bile lahko iz naravnih razlogov v družbi proglašene tudi za nujno podrejene. (Bock 2004)

»Pravice človeka« so kontradiktoren pojem. Latinska beseda homo, ki je ekvivalent človeka, je najprej pomenila nekoga, ki predvsem ni bil nič drugega kot človek, ki je torej bil »nekaj manj«, oseba brez pravic, suženj. No, nek menih je leta 1618 pojasnil, »da beseda homo izvira iz humo, iz zemlje, zato je ženska ne more biti človek in se tako imenovati, saj ne izvira iz zemlje, ampak iz koščenega rebra«...in da se ženske hočejo narediti človeka s tem, da rojevajo, kar pa ni rečeno, saj živali tudi rojevajo, kar pa jih ne dela ljudi. (Bock 2004) Ker v nobenem prejšnjem obdobju ni bila praznina enakosti vseh ljudi-razen morda pred bogom ali bogovi so se morale neodtujive politične pravice, pridobljene z rojstvom, zdeti bodisi kontradikcija ali pa *creatio ex nihilo*.

Formulacija pravic kot »pravice človeka in državljana« pa je pokazala, da pravice človeka ne »eksistirajo« kot take nikjer in da so zaenkrat vedno definirane kot izpeljava iz državljana, kar velja tudi za celoten kompleks pravic znotraj nacij – držav. Tako je bolj razumljiva tudi nujnost sklicevanja na naravo in na zgodovino, na hipotetično obdobje, ki je nadomestilo Drugega po poprejšnji neenakosti po božji volji in po hierarhični podrejenosti avtoriteti očeta.

Ob tem bi vendarle veljalo opozoriti tudi še na razliko med modernim in grškim pojmovanjem enakosti: grško pojmovanje enakosti se je nanašalo izključno na polis in njene člane-svobodne moške. Ženske in sužnji so bili definirani kot podrejeni »po naravi«. Vendar ta »narava« še zdaleč ni pomenila istega kot narava pri naravnopravni argumentaciji enakosti. Biti podrejen »po naravi« je pomenilo podrejanje življenjski nuji. Pri Aristotelu je nesvoboden tisti, ki se mora podrežati sferi človeških potreb: »Po grškem mišljenju je treba človeško sposobnost za politično organizacijo ne samo ločevati od naravnega skupnega življenja, v središču katerega sta hiša, dom in družina, temveč sta si oba celo v izrecnem nasprotju. (Bock 2004)

»Enakost ni prirojena. Nasprotno, je atribut političnega prostora, v katerem velja načelo svobode. Moderno pojmovanje enakosti izhaja iz podmene o prirojeni enakosti, ki predpostavlja enotnega človeka.« (Jalušič 1992: 48)

Pravice človeka so izpeljane prav iz te predpostavljene enotnosti, ki izbriše spolno razliko kot svoj pogoj. V Grčiji je bil član polisa med sebi enakimi, bil je enakovreden, preskočil je namreč prepad med zasebnostjo gospodinjstva/gospodarstva in javnim prostorom polis. Sfera političnega je bila sfera, v kateri se je vsak izkazoval pred drugimi, kjer je dokazoval svoje sposobnosti in kreposti. To je bila v načelu tudi sfera nenasilja. Politično je predstavljalo moč besede, nasilje je vladalo samo v izven političnem prostoru, torej v zasebnosti- v gospodinjstvo/gospodarski sferi. Gospodar v družini je imel skorajda neomejeno moč, toda on ni veljal za svobodnega, medtem ko je imel v polisu, kjer je bil med enakimi, samo enako možnost izkazovanja svojih vrlin. (Jalušič 1992)

Asketski drži se je moralo prilagoditi tudi tradicionalno aristokratsko vedenje. Bogati naj bi podarjali revnim, revni pa naj bi se pokorili tistim, ki so boljši in imajo po pravici več. Skupnost tvori celoto pod pogojem, da vsakdo stoji na svojem mestu in ima tolikšen delež oblasti, kakršen mu pripada glede na njegovo lastno vrlino. Kljub različnim slojem, so posamezniki veljali za enake in so lahko sodelovali na sodišču in v skupščini. (Jalušič 1992)

Aristotelovo poimenovanje grškega človeka *homo politicus* je utemeljeno, saj se je grški razum najprej izrazil in oblikoval na politični ravni. Javno življenje je bila krona človeške dejavnosti, politična misel pa je opredelila medsebojna razmerja. Misleci hočejo družbo opredeliti z njo samo, jo opredeliti z geometričnimi normami (normo števila in mere). Grški razum se ne oblikuje z razmerji do stvari, temveč z odnosi med samimi ljudmi, hkrati pa so stvari razumljene v dualizmu (moški-ženska, hoplit-efeb, otroštvo-starost, dobro-zlo, duh-materija...). Dejstvo grške mestne države pa je, da v svojem modelu odklanja ženske, sužnje in tujce. Med ženskami in sužnji je določena razlika. Ženske so v (gledališki in filozofski) utopiji vsaj prisotne in se lahko zavzamejo enako raven kot moški, medtem ko sužnji k mestni državi sploh ne sodijo. (Jalušič 1992)

»Načelo enakosti se je »razširilo« šele z novim vekom in to je tesno povezano s širitvijo privatne sfere v klasičnem smislu, torej gospodinjsko oz. gospodarske enote - v sfero javnega. Ženske, ki so v antiki po definiciji spadale v to privatno sfero, bile so, kot pravi Aristotel, *ponetikos*, v isti kategoriji kot sužnji, čeprav po drugačnih načelih. Ženske niso bile podrejene po rojstvu, pač pa zato, ker so po funkciji preživljale svoje življenje med sužnji in ne med sebi enakimi. Rojevanje je namreč veljalo za delo, dela pa svobodni državljani v Grčiji ni opravljal.« (Jalušič 1992: 49)

Delo (ponos), ko je pomenilo trpljenje in življenjsko nujo, telesno (delo), je spadalo v sfero privatnega in ni imelo vstopa v javnost, ki je bila sfera svobode. »Razširitev« načela enakosti je zato potekala hkrati s »širjenjem« dela, »življenjske nuje« v sfero javnega. Novi vek je v bistvu emancipiral delavce in ženske skorajda v istem zgodovinskem trenutku, ni samo posledica manjših predsodkov, temveč je kar najtesneje povezano s tem, da je moderna družba iz tisočletja starega skrivališča pripeljala v javno luč dejavnosti in funkcije, povezane z življenjsko nujo. (Jalušič 1992)

»Vendar pa tu ne gre več za isto (grško) enakost, in tudi moderna razlika med javnim in privatnim je precej drugačna od »klasične«. Sfera družbenega je »vmesni prostor«, tisto, kar ni več privatno, pa tudi javno v prejšnjem pomenu besede ne, in kar oba prostora nekako povezuje, vendar pa obenem briše tisto strogo razliko med obema, ki je poprej dajala pečat pomenu javnega prostora kot političnega prostora. Zato se lahko zastavi vprašanje enakosti žensk, preden so priznane kot politično enake. Tudi sicer je prvo področje, kjer so ženske prepoznane kot potencialno subjekt, kot podložniki, na področju tistega, kar danes imenujemo civilno-pravo in sicer v t.i. »seksualni pogodbi«.

(Jalušič 1992: 50)

Torej v civilni poroki, ki po definiciji sodi v polje, ki se po Heglu imenuje (civilna) družba. Ta svojevrstni »nastanek družbenega« pa potegne za seboj tudi spremembo statusa družine, ki je bila poprej identificirana z gospodinjstvom/gospodarstvom. Družina se začne v pravem pomenu besede »podružabljati«. In, zanimivo, bolj ko politična oblast samo sebe razume kot ločeno od družinske (očetovske oblasti v družini), večji je njen interes za družino.

Status političnega je negotov, dvoumen, ker nima določene meje, ker je definicija enakosti potencialno širša (»univerzalna«), kot pa jo politično samo lahko zajame.

(Jalušič 1992: 51)

Poskus definiranja žensk ne samo kot (enakih) ljudi, temveč kot *deiure* enakih (državljanek) so spremljali nešteti predsodki. Eden izmed najpogostejših argumentov za izključitev žensk iz področja političnega je bil natanko stari »funkcionalni«, utilitarni argument. Njegova osnovna nota ni bila toliko v tem, da ženske »po naravi« ne bi sodile v politiko, temveč v tem, da »ni smotrno«, da bi se ženske ukvarjale s tem področjem, ker bi bila tako prizadeta njihova »osnovna« (družbena) funkcija- materinstvo. Ali pa je bil postavljen, kot da gre za vprašanje »načina«, kako se ženske v politiko vključujejo (imperativ je bil v družinskem oz. Družbenem oz. Socialnem delovanju). Nič čudnega torej, da je novi vek začel materinstvu posvečati tolikšno pozornost, saj je bilo to primarno področje družbenega - obenem pa je npr. z Rousseaujem dobilo tudi posredno javni pomen. (Jalušič 1992)

Podobno je materinstvo dobilo velik pomen v vseh revolucijah - vključno s socialistično. Moč v privatnem in pozneje v družbenem, ki so jo imele ženske kot matere v zgodovini, velikokrat ni bila majhna. Vprašanje moči v privatnem kot skritem kotičku pa je bilo vedno povezano z vprašanjem gospodovanja in podrejanja. Svojevrstno »suženjstvo« je bilo cena za moč, do katere so se lahko prikopale nekatere ženske. Zgodnje zagovornice pravic žensk so nasprotovale ravno tej suženjski moči kot oviri za svobodo žensk. Vprašanje dostopa žensk do formalne politične oblasti se je prav zaradi te relativne moči v privatnem in pozneje, ko se je gospodinjstvo razširilo v javnost, moči v družbenem, številnim zdelo pretirano, nepomembno in, če je bilo preglasno postavljeno, predrzna ali celo nevarna zahteva. (Jalušič 1992)

5.1 Podrejenost žensk: ohranjanje ali ukinjanje?

Celostnih in zgodovinsko razmeroma mladih procesov osvobajanja žensk in preobrazbe odnosov med spoloma ne moremo razumeti, če ne upoštevamo celotnih družbenih sprememb, zlasti razrednega boja, osvobajanja dela in spreminjanja družine.

Predstave o podrejenem in neenakopravnem položaju žensk, o tem, da so ženske manj vredne in manj sposobne kot moški in da je glede na to normalno in edino moralno, da so ženske družbeno uveljavijo le na privatnem področju - gospodinjstva in družine - so bile neločljiva sestavina vsakdanje množične prakse in zavesti družb v preteklosti in v mnogih primerih tudi še v sodobnosti. Podrejen položaj žensk, skritih, nevidnih, za zgodovino so utrjevali prevladujoči lastninski odnosi, pravne norme, moralne pravila in pogosto tudi cerkvene ideologije; tako v evropskih kot v mnogih drugih družbah je bil tak položaj samoumeven. Navedimo samo nekaj zgledov kot ponazorilo za patriarhalne pojmovanj in opravičevanj podrejenosti žensk. (Jogan 1986)

Znameniti grški dramatik Evripid, ki je sicer v svojih dramah prikazal suženjski položaj žensk, je menil, da je en moški več vreden kot tisoč žensk. Tomaž Akvinski je razlagal, da je ženska hitro rastoč plevel, nepopolno bitje, čigar telo se prej razvije, ker je manj vredno in ker se narava z njimi manj ukvarja. Ženska se rodi, da ostane za vedno pod jarmom svojega gospoda in mojstra moža. V židovski jutranji molitvi se moški

zahvaljuje, da ni prišel na svet kot ženska, na Kitajskem pa se še dogaja, da umorijo deklice po rojstvu. (Jogan 1986)

»Manjvrednost žensk, njihov podrejen in neenakopraven položaj so kot naravno danost zagovarjali tudi mnogi znani novejši misleci. Tako je denimo P. J. Proudhon (1809-1865), znani francoski družboslovec in pomemben utemeljitelj anarhizma, menil, da sedemindvajset žensk komaj zadošča za osem moških, po Proudhonovem mnenju bi izobraževanje žensk vodilo v pravi propad, v splošno demoralizacijo, kajti moški mora imeti omejeno ženo.« (Jogan 1986: 10)

»Nemški filozof G. W. Hegel (1770-1831) pa je bil prepričan, da so ženske partikularna, čustvena, nepopolna bitja, mož pa je univerzalen.« (Jogan 1986: 10)

5.2 Izstop iz stereotipa

Izvor neenakosti pri delu v okviru družine se je ukoreninil kot trdoživ stereotip, v teoretskem delu ga lahko preseže plodnost postopkov zgodovine vrste, v analitično empiričnem smislu pa raziskovanje ženskega položaja na dveh ravneh:

1. Kot kulturni model oz. nekakšna ječa dolgega trajanja v kateri so zaprte prevladujoče predstave, percepcije ali tipične mentalitete.
2. Kot analiza procesov, ki so sprožili ženska gibanja za vzpostavljanje enakosti. S tem pa se pomikamo v preteklost; ta gibanja se ne začenjajo v šestdesetih in tudi ne v petdesetih letih 20. st, in celo ne konec 19. st. Celotna industrializacija in množičnim mezdnim delom žensk, kar je stališče, ki izhaja iz teorije razrednih bojev in žensko gibanje povezuje z vstajo proletariata ne – tovrstno zgodovinsko proučevanje ženske kot vrste ni naredilo usluge, ker jo je omejilo v bistvu na sindikalne in socialne zahteve ter javno nastopanje. V tem stereotipu ženske kot državljanke in političnega subjekta v prvi vrsti ni. (Bahovec 1998)

Prvi kulturno - mentalni model dolgega trajanja je model moške dominacije. Tako preprosto kot se sliši je tudi videti glede na dolgotrajnost in trdoživost v življenju. Vendar je zadeva bolj zapletena.

V bistvu gre za iskanje definicije tega, kaj je javno in kaj privatno. Ta razprava se je razvlekla skozi stoletja, do začetkov kapitalistične industrializacije in v bistvu pomeni koncepcijo ekonomskega dela, ki ni ločeno od hiše, domače sfere.

Skupna misel je, da je vsem družbam, meščanski, industrijski, ter urbanizirani skupna polarizacija privatne in javne sfere, manj pa je poudarjeno, da se obe sferi dopolnjujeta in podpirata. V kapitalizmu in s prevlado tržno blagovnih razmer se privatno odcepi, loči od skupine katere del je bila v predmoderni dobi, javnost pa se preimenuje kot goli garant zasebnosti. Med sferama, strogo ločenima druga od druge, se oblikuje vmesno polje, sfera socialnega. Le ta ponuja zlitje srečanja javnega in privatnega, države in civilne družbe. (Bahovec 1998)

Aristotel kot veliki proizvajalec kategorij, ki so se obdržale skozi stoletja, je priznaval hišno družinsko delo za področje ekonomskega, za produkcijo materialnih dobrin. V tej produkcijski enoti upravlja gospodar. Odnos z ženskami, ki »proizvajajo« ljudi, niso niti odnosi enakosti niti neenakosti, ampak so razmerja človeške vrste, utemeljena na naravnih funkcijah. Vprašanje enakosti v recipročnosti se nikoli ne postavi. Ta Aristotelov model je globoko zaznamovan način, kako je zahodna družba do začetka 19. st. mislila na ženski položaj in sicer v okviru funkcionalnega razmerja. Gospodinjenje in materinstvo je še vedno naravna funkcija žensk. Je neplačano delo, katerega si ga prisvaja moški kot naravni dar, s poroko. Ženski dohodek pa je le kot dodatek k družinskemu proračunu in je manj ovrednoteno kot moško. Z vstopom žensk na trg delavne sile se je pojavila feminizacija poklicev (kar je le en vidik globoke funkcionalnosti obstoječe spolne delitve vlog, dela in družbenih kompetenc), saj so nekatera dela smatrana pretežno ženska, jih opravljajo ženske in so nekako podaljšek dela doma.

Diferenciacija in pluralizacija poklicev in del v moderni družbi je celo vrsto družinski dejavnosti prenesla na zunaj družinske ustanove in storitve, hkrati pa se je ta dosežek relativiziral, saj je omenjen sektor postal kaj kmalu manj cenjen in slabše plačan. Po večini so dela, ki jih opravljajo ženske, izvršilne narave oz. so le posredno vezane na

ekonomsko razviden proizvod oz. učinek. Torej spadajo po delujoči logiki v sfero porabe in ne produkcije. (Bahovec 1998)

5.3 Podoba ženske in ženskosti v družbi

Ker govorimo o poziciji ženske na trgu delovne sile in njeni umestitvi v družbi, ki le te ne obravnava enakopravno z »drugim«, moškim spolom, je potrebno, da jo na hitro obdelamo tudi z vidika kreacije. Nastajanja njene »podobe« oz. kako žensko oz. ženski subjekt/ objekt vidi družba (kar se zrcali slika preko medijev) in kako se kot podoba kreira in konstituira. (Bahovec 1998)

Kaj naj bi bila ženskost? Je predvsem odnos med prezentacijo in realnostjo. Sociologi zagovarjajo njeno produkcijo skozi socializacijo in samopodobo. Mediji nanjo vplivajo z modeli življenja in drugimi kulturnimi formami. Tako spodbujajo tako moške kot ženske, da posvojijo določeno obnašanje in določene spolne vloge. Psihologi pritiskajo psihološki vpliv, biološki determinanti, zagovarjajo, da ženskost in moškost izvirata iz njunih fizioloških razlik, razvojno-kognitivna teorija pa zagovarja, da se razvija skozi proces interakcije med doživljanjem sveta in kapaciteto konceptualnega razmišljanja, ki je zaključen z razvojno stopnjo odrasle osebe. Mislim, da le celota teorij in predpostavk oblikujeta razlago pomena ženskosti kot take. (Bahovec 1998)

Če izkoristimo Platonovo definicijo podobe z izrazom podobnosti, je podoba to, čemur je podobna, kar posnema, je dvojnik te druge in realne stvari. S tem se filmske podobe »prenesejo« na podobe iz realnega sveta. Skok iz medijskega sveta v svet družbe ni nemogoč. (Bahovec 1998)

Podobe se ne izključujejo, ampak se recipročno oblikujejo. Podoba ženske na filmskem platnu je na nek način le bolj skoncentrirana, zavita v imaginarno (zaradi učinka filma), izpostavljene gledanju. (Bahovec 1998)

Družbena podoba ženske ni bistveno drugačna. Skozi zgodovino se podoba spreminja, kot so se spreminjale podobe na platnu. Telo zavito v dolge obleke so zamenjale kopalke, mini krila in hlače, ki razkrivajo in prikrivajo zanimive dele telesa, ter prinesejo popolno izenačenost spolov; obrazna čistino je zamenjal močan make-up, zaobljene obline pa čim bolj moška, suhljata postava. Vsi ti trendi in pripomočki so po eni strani omejujoči (npr.:

zaradi make - upa se ne moreš zjokati ali umiti obraza), po drugi pa osvobajajoči (v hlačah lahko lažje tečeš, si manj dostopen, prekriješ krive noge). Seveda lastnosti žensk variirajo v skladu z modnimi trendi, družbenim standardom, estetskim in zdravstvenim prepričanjem. Ženske so si prilastile tudi nekaj tipično moških simbolov, kot sta cigareta (ali pipa) in avtomobil.

Za pridobljene dobrine, ženski ni bilo treba hudo boriti, saj se po prvi svetovni vojni, zlesti v zlato dobo Amerike, z masovno produkcijo ve, da je ženska najboljši potrošnik. Človeške potrebe oblikujejo ponudbo na tržišču, ponudba pa ustvarja nove potrebe. Ona je tista, ki »potrebuje« več garderobe in veliko lepotilnih pripomočkov za lep in urejen videz, nove gospodinjske aparate za urejen in čist dom, kupuje stvari zase, otroke in moža. Že samo nakupovanje kaže na to, kaj je njeno opravilo in kam sodi. Ta primarna delitev dela po spolu je že (in še vedno) v sami družini prisotna in sega v širšo družbeno produkcijo. Druga svetovna vojna prinese ženski upanje na enakopravnejši položaj v družbi. Že v sami vojni, z delom v tovarnah in na ostalih »moških« delovnih mestih se izkaže, da zadevo obvladuje. Tako mora moška družba pristati na sprejetje žensk na dotedanje »moške položaje«. Seveda se mora ta ženska idealizirana ideja enakopravnosti zatreti z drugačno, notranjo hierarhijo v podjetjih, kjer ima večinoma moški dominantne položaje in s plačilnimi razlikami, kjer ima ženska za enako delo nižjo plačo. Nehote pomislimo, da je izgovarjanje se na spolne (biološke in družbeno-kulturne) razlike le farsa, ki prekriva moški strah pred žensko prevlado.

Kapitalistična družba ohranja hierarhijo in razredno družbo, kar povzroči oz. omogoča družbeno in kulturno razlikovanje med spoloma. Hkrati pa, če uporabimo marksistično terminologijo, ideološki aparati države ohranjajo ideologijo svobode in enakosti. Če se povrnemo k filmu, kot eden vodilnih ideoloških aparatov mora producirati in reproducirati obstoječo ideologijo za ohranjanje le te in ohranjanje samega sistema. Širše gledano je tako današnja medijska podoba ženske mladostnega videza, suhe postave in modne obleke oblikuje in je oblikovana na podlagi družbene podobe ženske, ki svobodno sprejema in odobrava te forme oblačenja in vedenja, saj ji ti rituali oz. obrazci zagotavljajo varnost, stabilnost in vsesplošno sprejemanje. (Bahovec 1998)

Ljudje si z narcistično željo in individualističnim zagonom kreiramo lastna življenja, katerega glavni cilj je samouresničitev. Predvsem je celotna produkcija, in s tem tudi ljudje, skoncentrirana na formo in ne na vsebino. Tako se tudi družbeni status potencira na najvišjo točko pomembnosti in je nezavedna apriornost družbene kritike. Važno je katero znamko obleke nosiš, kakšen avto voziš itd. Posameznikovo življenje je postala doživljenjska individualna kreacija, ki je podrejena taktu blagovne produkcije (delu) in fetišizirane blagovne potrošnje (prosti čas). Težnja sistema je postvarjenost in odtujenost. Vse stvari (pokrajina, jezero, kamen...) postanejo tržni produkt, blago. (Bahovec 1998)

5.4 »Miti« o tem kje je ženski mesto

5.4.1 Delitev dela po spolu

Mit je izročilo, pripoved, ki uteleša splošno znano idejo o naravnem ali zgodovinskem pojavu. V ideologiji o mestu ženske naletimo na dve trditvi, ki sta po splošnem prepričanju resnični, a sta dejansko neresnični, namreč: «Le ženske so gospodinje, so vselej bile gospodinje» in druga trditev: «le ženske so matere so vselej bile matere in so edine primerne za vzgojo otrok».

Prvi trditvi bi lahko rekli »mit o delitvi dela po spolu«, drugi pa »mit o materinstvu«.

Antropologi so pri preučevanju tradicionalnih družb odkrili, da funkcija mita ni zgolj simbolna ali pojasnjevalna. Osnovna vloga mita je, da podpira obstoječi družbeni red. Mit ohranja konservativne družbene vrednote, časti tradicijo. Pojmi, ki jih izraza mit, veljajo za svete, ljudje jih razumejo in prenašajo naprej kot svete - in prav s svojo svetostjo mit upravičuje trditev, da je ohranjanje statusa quo nadvse pomembna družbena naloga. Podpira stališče o svetu tistih ljudi, ki trdijo, da je vselej bil in bo vselej ostal tak, kot je! Ker mit sedanost zasidra v preteklost, je sociološka ustanovna listina prihodnje družbe, ki je natančen posnetek sedanje.

Mit o delitvi dela po spolu in mit o materinstvu dejansko sta mita, ker sta kot dejstveni trditvi neresnična, pa tudi zato, ker sta kljub izročilu o ženski domestikaciji. Mit, ki ga navajamo kot dejstvo, postane dejstvo, ker je mitološko, se pokaže kot realno. Avtentičnost slavi zmago, kljub temu, da prikriva predsodek, ali celo prav zaradi tega. Podrobneje bom opisala oba mita in pokazala na čem temeljita. Mit o delitvi dela po spolu opisuje to, da je ženskam v družinski skupnosti dokazana domača vloga kot nekaj

naravnega, univerzalnega in neizogibnega. Trdi, da so zenske v vseh družbah gospodinje po naravi in da morajo prevzeti to vlogo, če hoče družba preživeti. Širijo ga »strokovnjaki« različnih vrst. To so etologi, ki so si naložili poslanstvo, da vršijo tiste dele mita, ki dokumentirajo naravnost domače vloge zenske. Antropologi ki imajo na voljo podatke o delitvi dela po spolu v raznih družbah, s tem dokazujejo njeno univerzalnost, sociološki prispevek pa je v stavku o nujnosti delitve dela po spolu, ki zenske zapira v dom. Da bi družba preživela, pravijo, zahteva, da se zenske omejijo na vlogo gospodinje, žene, matere!

Izmed teh treh je antropološki prispevek najvplivnejši, zato mu bomo posvetili največ pozornosti. (Oakley 2000)

5.4.1.1 Etologija

Etologija proučuje nenaučeno, specifično vedenje vrste. Je biološki substrat družbenega vedenja ljudi, to, kar je naravno in ne toliko to kar je zgolj družbeno.

Etolog trdi, da ima delitev dela po spolu, v kateri so ženske gospodinje in moški negospodinje, neposredne »biološke korenine«. Taka trditev omogoča, da se mit o delitvi dela po spolu spremeni v »mit o izvoru« in tako postane prepričljiv. Etolog pa prispeva tisti del mita, ki »pojasnjuje«, kako se je vse začelo, kar povezuje delitev dela med moškim in žensko v industrijskih družbah z delitvijo dela med žensko in moškim v prvotnih družbah, tako danes kakor pred tisočletji.

Zagovorniki mita o izvoru, ki je povezan z mitom o delitvi dela po spolu, so med drugimi Desmond Moris (The naked ape), Lionel Tiger (Man in groups), Lionel Tiger in Robin Fox (The imperial animal) in Robert Ardrey (Afrikan genesis). O delitvi dela po spolu trdijo nekako takole:

»Dokaz je v svojem teoretskem, disciplinarnem in naravnem viru zadosti obsežen in heterogen, da podpira misel, da je spolna delitev dela stalnica v raznih kulturah...opraviti imamo s pojavom, ki je močno zakoreninjen v naravi družbenega življenja ljudi... Značilen je za družbeno življenje, kjer gre za samo človekovo preživetje, razumevanje tega pa mora pripeljati do »vedenjske podlage«, do temeljev vedenjskega procesa. Eno izmed maloštevilnih splošnih pravil o človeških kulturah, s katerim se

antropolog lahko mirno strinja, je, da v vseh znanih družbah obstaja razlika med »ženskim delom« in »moškim delom«...to nas pripelje nazaj do evolucije živali-lovca, kjer sta imela moški in ženska popolnoma različne naloge...ta temeljni vzorec se je razvil v kontekstu lova, ki je izoblikoval njegovo vsebino in smer.« (Oakley 2000: 172)

Tiger, Fox in drugi si ogledujejo človeško družbo, jo napačno posplošujejo in nato v evoluciji in prvotnih družbah iščejo dokaz za to posploševanje. Zato Tiger meni, »da je spolna delitev dela stalnica v raznih kulturah«. (Oakley 2000: 172)

On išče jedro argumenta v tem, da vzorci moškega druženja zrcalijo zgodovino moškega kot lovca. To pa pripelje do argumenta, da spolno delitev dela določa to, da so nekoč moški hodili na lov, ženske pa so ostajale doma.

Ta argument podpira cela vrsta pomožnih mitičnih trditev. Denimo, trditve o razliki med deležem rasti moškega in ženskega prebivalstva in odzivih na vse višjo temperaturo okolja, pa tudi o »očitnih« nevarnostih, ki jih za reproduktivni proces pomeni zenska, ki lovi hrano. Zato morajo tudi trditi, (da bi bil argument relevanten za moderne razmere) da je delo nadomestilo lov, a pri tem ohranilo številne temeljne značilnosti. Očitno je, da ne upoštevajo resnice, (gospodinjsko delo je delo in vključuje razne odhode iz stalnega prebivališča) in ustvarjajo podobo, v kateri omejevanje žensk na dom upravičuje podoba gospe noseče ali doječe opice, ki s kuhalnico v roki hvaležno čaka na vrnitev gospoda opice-lovca z njegovim plenom.

Ta argument ima dve temeljni pomanjkljivosti. Prvič, predpostavlja da natanko vemo, kako je evolucija potekala, in da je bil bolj ali manj unilinearen proces. Dejansko pa nobena od teh trditev ne drži. Druga očitna pomanjkljivost je posploševanje iz živali na ljudi in obratno. Ljudi ločijo od živalskih prednikov zelo specifične razlike, ne nazadnje velikanska odvisnost človeške vrste od učnih procesov: človekova zmožnost, da ustvarja, ohranja in spreminja kulturo.

Etologi v splošnem trdijo, da se je človek razvil iz rastlinojede, dlakave opice, ki je živela na drevesu. Zaradi podnebnih sprememb se je okolje spremenilo in zato se je morala opica prilagoditi iskanju živalske hrane na tleh. Lov in gospodinjenje sta bili zmožnosti prilagajanja, ki so ju narekovale te spremembe in so se jima potemtakem morali prilagoditi tako samci kot samice.

»Malinovski pravi, da iz mita o izvoru ni mogoče zanesljivo rekonstruirati zgodovine. Pravi tudi, da je mit o izvoru najmočnejše deloval v časih družbene napetosti, ko je stanje, kakršno je prikazoval mit, postalo vprašljivo. Ko se vloga ženske spremeni, ali ko vsaj predlagajo, naj se spremeni, interesi družbenega reda, ki mu vladajo moški, zahtevajo nenehno ponavljanje, da so tradicionalne spolne vloge »naravne«. Potemtakem razširjenost argumenta, da je tradicionalni vzorec naraven, dokazuje njegovo mitičnost«. (Oakley 2000: 176)

5.4.1.2 Antropologija

Etolog trdi, da je situacija, v kateri naj bi bila tradicionalna delitev dela po spolu »stalnica v različnih kulturah«, naravna. Antropolog pa mu za to priskrbi »dokaz«.

George P. Murdock, eden takih antropologov, je priskrbel »dokaz«, ki je imel velik vpliv na področju sociološkega in antropološkega pisanja o tej temi. V delu Social Structure (Družbene strukture) takole opisuje delitev dela po spolu:

»Moški s svojo superiorno telesno močjo lahko bolje opravlja težja opravila, denimo, seka drevje, koplje rudo, drobi kamenje, krca ledino in postavlja bivališča. Ker ga ne ovira fiziološko breme nosečnosti in dojenja kakor žensko, lahko odide na lov, ribolov, pašo ali pa trguje. Ženska pa lahko brez škode opravlja lažja opravila doma ali zunaj doma, denimo nabira plodove, nosi vodo, pripravlja hrano in izdeluje oblačila in orodje. Vse znane človeške družbe so specializacijo in kooperacijo med spoloma razvile približno vzdolž te, biološko določene smeri delitve...

Prednosti, zajete v delitvi dela po spolu, bržkone pojasnjujejo njuno univerzalnost...Moški, ki se nemara po celodnevem lovu vrne ves premražen, brez plena in v umazanih in raztrganih oblačilih, naleti na toploto ognja, ki ga sam ne bi mogel vzdrževati, poje hrano, ki jo je nabrala in skuhala ženska, namesto da bi ostal lačen, in dobi cisto obleko za naslednji dan, ki jo je pripravila, zakrpala in oprala z lastnimi rokami. Nemara pa ženska ni našla nobenih plodov...moški, ki je ves dan zasledoval plen, lahko brez težav izpolni njene potrebe.« (Oakley 2000: 177)

Zaporedje moške in ženske vloge v tem opisu vnovič izdaja identificiranje z moškim interesom. Moška vloga je na prvem mestu. Ko Murdock obravnava prednosti delitve dela po spolu, navaja še zlasti tisto, kar so prednosti za moškega (»Moški, ki se nemara po celodnevem lovu...«) in šele na drugem mestu so prednosti za žensko. Zakaj bi ženska morala oprati moška oblačila, moški pa ne bi opral ženskih (oboja so se umazala pri iskanju hrane), ostaja nepojasnjeno.

Ko antropolog poskusa posplošiti vzorce spolnega razlikovanja, drugim družbam pripisuje dajanje prednosti moškim, značilne za zahodno kulturo. Mit obnavlja in potemtakem uveljavlja merila spolne vloge v tej, k moškemu usmerjeni, kulturi. Murdock vidi v ženskah neindustrijskih družb žensko lastne kulture, ki je v odnosu do moškega opredeljena kot slabotnejša, bolj domesticirana, manj zmožna, bolj »ekspresivna« in manj »instrumentalna« v svoji družinski vlogi.

Antropologinja Annie Lebeuf opozarja prav na osebni zastavek antropologija pri ohranjanju tega mita:

»V zahodnem duhu globoko zakoreninjena miselna navada ženske pošilja k domačim opravilom in v zasebno življenje in zgolj moški se zdijo dorasli nalogi, da prevzamejo breme javnih zadev. Zaradi tega antifeminističnega odnosa, ki je onemogočal politično enakopravnost med spoloma od tedaj, ko so jo v naši državi vzpostavili, pa vse do nedavnega (četudi je ta enakopravnost bolj de iure kakor de facto), pa ne smemo imeti predsodkov o tem, kako so v drugih kulturah razdeljena pravila med moškim in žensko...« (Oakley 2000: 178)

O tem predsodku zelo dobro govori že sama neskladnost med Murdockovim opisom delitve dela po spolu in izvirnimi podatki, na katerih te posplošitve temeljijo. Murdockov članek, ki govori o primerjalnih podatkih o delitvi dela po spolu, ki je v bistvu podlaga teh posplošitev, je bil objavljen dvanajst let pred njegovim delom *Social Structure* in vsebuje gradivo o delitvi opravil po spolu, ki ga je zbal s skupino svojih študentov. Gradivo kaže število kultur, v katerih je opaziti odmik od pravil o spolni delitvi posameznih opravil, ki jih je zagovarjal Murdock v delu *Social Structure*.

Gre za štirinajst kultur, v katerih drvarijo bodisi izključno ženske ali pa oba spola: trinajst kultur, v katerih izključno ženske krčijo ledino, šestintrideset, v katerih ženske zgolj

postavljajo bivališča. V šestinpetdesetih kulturah se z ribolovom ukvarjata oba spola, v petindvajsetih moški pletejo košare in v osemintridesetih kuhata oba spola.

Obstaja pa se približno 4000 drugih kultur, katerih delitev dela po spolu ni zastopana. Poleg tega Murdockov vzorec 224-ih družb ni naključni izbor iz celotnega vzorca, temveč izbor, na katerega je vplival postopek za izbor podatkov, ki ga je uporabil namreč pregledni material o raznih kulturah, ki jih zbirajo na univerzi Yale. (Oakley 2000: 180) Trditev antropologov, da je vzorec »ženska – gospodinja in moški – ne gospodinja« vzorec, ki se obnavlja v družbeni strukturi vseh človeških skupnosti, je bržkone najbolj vplivni del mita o delitvi dela po spolu.

Mit o delitvi dela po spolu potemtakem napačno kaže resnico: njegovo posploševanje, da imata moško in žensko delo v vseh kulturah enak notranji vzorec, ki temelji na bioloških »dejstvih«, je zato obnavljanje vrednot, ki danes veljajo za delitev dela po spolu v zahodni kulturi. Za vsako opravilo, za katero antropološki mit trdi, da je izključno žensko ali moško, lahko navedemo številne nasprotno zglede. To velja tako za »ženska« domača opravila kot za »moška« nedomača opravila. V bistvu ne drži, da se v vsaki družbi skriva privid ženske –gospodinje - ta podoba je specifična za posebno vrsto družbe. Ne le da delitev dela po spolu ni univerzalna, tudi nobenega razloga ni, zakaj bi bila. Nastala je zaradi človeške iznajdljivosti, ne pa zaradi bioloških sil. (Oakley 2000)

5.4.1.3 Sociologija

Sociološka sestavina mita o delitvi dela po spolu poudarja, da je tradicionalni vzorec spolnih vlog nujen, nujen za preživetje in ohranitev obstoječega družbenega reda. Zato je sociologov prispevek manj napačen kakor druga dva. Če je funkcija mita v glavnem ta, da ohranja status quo, potem sociolog odkrito pove, da je to del »njegovega« teoretskega dela.

Sociolog, ki sodeluje pri mitu o delitvi dela po spolu, pogosto sodi v tako imenovano »strukturalno funkcionalistično« šolo. Kljub temu, da to umevanje doživlja kritike v sami sociologiji, pa je prepričanje, da so tradicionalne spolne vloge nekako nujne, močno razširjeno v socioloških spisih in implicitno v številnih socioloških raziskavah o »delu« in »družini«. (Oakley 2000)

Glavni teoretik strukturalno funkcionalistične šole Talcott Parsons pravi: »Pomembnost družine in njenih funkcij za družbo je primarni niz razlogov, zakaj se družbeno razlikuje od čisto reproduktivne diferenciacije spolnih vlog«. (Oakley 2000: 192) Z drugimi besedami iz funkcije družine v družbi izhaja posebna delitev dela po spolu. Družina je sredstvo sprave med dvema nasprotnima vrednostnima sistemoma v moderni družbi: med »univerzalističnim« in »partikularističnim«.

Z modernim sistemom poklicev so neločljivo povezane univerzalistične vrednote: učinkovito opravljanje vloge določajo partikularistične vrednote, ki temeljijo na biološki povezanosti. Te vrednote določajo statute, pravice in dolžnosti na podlagi pripisanih in ne toliko pridobljenih razlik med osebami. Med tem ko je partikularistični vrednostni sistem dediščina preteklosti, obrnjene k sorodstvu, je univerzalistični vrednostni sistem novost.

A kako pridemo od domnevne nujnosti družine do »nujne« domestikacije žensk- »do družbenega v nasprotju s čisto biološkim razlikovanjem spolnih vlog«? Parsons trdi, da je to treba nekako pojasniti: *»Ni vprašanje, zakaj v družini nastane razlikovanje vlog...temveč zakaj ima moški bolj instrumentalno vlogo, ženska pa bolj ekspresivno...Po našem mnenju je treba temeljno pojasnilo za razdelitev vlog med biološkima spoloma iskati v tem, da se zaradi nosečnosti in dojenja med materjo in otrokom bržkone vzpostavi primarni odnos, moški pa, izvzet iz te biološke funkcije, se mora specializirati v alternativni instrumentalni smeri.«* (Oakley 2000: 193)

Biologija spet dviguje svojo grdo bučo. Sociološki mit, tako kakor etološkega in antropološkega, podpira domneva, da biologija nujno določa mesto ženske v družbi in s tem seveda tudi mesto ženske v družini.

Parsons domneva, da je biologija prvotna in da na njen temeljijo družbene spolne vloge. Pravi, da so nedavne spremembe v ameriški družini okrepile tradicionalno razlikovanje spolnih vlog. Ločenost jedrne družine od drugega sorodstva, odgovornost materinske vloge ostreje umesti na eno samo odraslo žensko. Ker poleg tega moža in očeta veliko časa ni doma, je za otroke najprej in predvsem odgovorna ženska.

Mit je v tem, da nekdo pa, mora skrbeti za otroke, in ker morajo očetje delati, morajo otroke vzgajati matere. Mati pa tukaj ne pomeni biološke materinske vloge, temveč

družbeno vlogo skrbnice otrok. Resnica pa je prav v nasprotju z mitom: ker ženske skrbijo za otroke, gredo moški lahko od doma, se zaposlijo.

Ker je vloga gospodinje družinska vloga, mit o delitvi dela po spolu potrjuje institucijo družine in jo ohranja. Za sociologa, pa tudi za antropologa in etologa, je mit o delitvi dela po spolu predvsem mit o družini. Te stereotipne podobe, ki jih je v mitu veliko, so vselej podobe o zvezi para, denimo, o družini, otroci pa so njuni otroci, tako kakor v družini. Družina je tako kakor delitev dela po spolu univezalna in naravna. Ker pa v resnici ni ne univerzalna ne naravna, te trditve kratko malo ponavljajo premise, na katerih temelji naš lastni družinski sistem.

Izvirajo iz intelektualčeve internalizacije njegovega lastnega kulturnega okolja: upa, da je to, v kar verjame - družina in zakon-, več kakor le sad njegove domišljije. Družina »mora« obstajati. (Oakley 2000)

5.4.2 Materinstvo

Med vsemi utemeljitvami, zakaj bi ženska morala ostati doma, se zdi mit o materinstvu v svojih premisah in sklepih najbolj prepričljiv in najmanj vprašljiv: četudi se namreč vlogo gospodinje in žene lahko spremenita, pa se materinska ne more. Položaj ženske v družini temelji na njenem materinstvu, zdaj in za vselej. Preprosta logika sklepa takole: ker je materinska vloga ženske nenadomestljiva, je tudi ženske kot gospodinje mogoče še naprej zatirati. Tako kakor drugi miti tudi mit o materinstvu potrjuje status quo.

Mit o materinstvu vsebuje tri splošne sprejete trditve. Najbolj vplivna je prva: da otrok potrebuje mater. Druga je obrnjena: da mati potrebuje otroka. Tretja trditev je posplošitev, da je materinstvo največ, kar lahko ženska doseže v življenju: samo z njim se res potrdi kot ženska. Z drugimi besedami: ženska mora bit mati.

Te tri trditve skupaj sestavljajo zaprt krog: ženska mora bit mati, mati potrebuje otroka, otrok potrebuje mater. Mati in otrok, otrok in mati sta eno in isto. Narava je materi in otroku namenila, da sta skupaj...Mati je bistvenega pomena za otrokovo dobro počutje...

Kakor vsi miti, ima tudi ta velik vpliv, saj ponavlja in potrjuje tradicionalne oblike vedenja. Res je namreč, da v današnji zahodni družbi otrok potrebuje mater, mati otroka in da se v ženski sprožajo želje, ki jih lahko zadovolji le z rojevanjem otrok. (Oakley 2000)

5.4.2.1 Ženska mora biti mati

Verodostojnost elementa mita o materinstvu izvira iz dveh vidikov modernega polžaja žensk: iz zgodnjih procesov socializacije žensk spolne vloge, po katerih je materinstvo usoda vsake ženske, in iz psihoanalitične teorije, ki kulturi daje psevdoznanstveno oporo, da dokazuje, kako pomembna je za žensko njena starševska vloga. (Oakley 2000)

»Po psihoanalitični-freudovski-teoriji je ženska nosilka jajčec in materinskih moči. Materinstvo je po tej teoriji ključno za psihoseksualni razvoj ženske. Zelo ugleden ameriški psihiater Theodore Lidz je predstavnik številnih modernih psihiatrov, ki zagovarjajo stališče, da ženska:

Izpolni svoj biološki namen s spočetjem, nosečnostjo in dojenjem otroka... Njena rodila se zdijo brez pomena, če ne rodi in ne doji...Materinstvo postane osrednja točka, ki daje pomen in ravnovesje njenemu življenju.« (Oakley 2000: 200)

Po the premisah velja, da ženska, ki se odloči, da ne bo postala mati, ne more biti »feminilna« ženska, saj skupaj z materinstvom zavrača tudi ženskost.

V današnji zahodni kulturi je materinstvo glavna zaposlitev, za katero vzgajajo ženske. Materinstvo je glavni element ženske spolne vloge; otroka ženskega spola o tem poučijo starši in drugi ljudje, s katerimi prihaja v stik. To zgodnje učenje povzroči, da trditev »vsaka ženska mora biti mati« postane resnična.

To pa pojasnjuje, zakaj se zdi, da imajo ženske v naši kulturi (matere, učiteljice, babice, bolničarke, pediattrinje...) »pravi odnos« do otrok in »naravni gen« za otroško nego.

V otroštvu ženske pripravljajo na to, da si želijo otroke, ne pa poroke. Poroka le za nazaj legitimira željo po potomstvu, kakor pričajo tele beside ene izmed neporočenih mater:

»Če hočem živeti in imeti otroke, moram privoliti v finančno skrbništvo moškega; moram se poročiti z njim...in mu dovoliti, da skrbi zame, saj tega ne zmorem čisto sama. Moram mu nekako prodati svojo osebnost, v zameno za denar za hrano in obleke otrok...« (Oakley 2000: 205)

5.4.2.2 Ženska potrebuje svojega otroka

Materinskega gona ni. Ni nobenega biološko utemeljenega gona, ki ženske žene k rojevanju ali jih sili k skrbi za otroke, ko jih že imajo. Navzlic temu je »materinski gon«

danesh zelo priljubljen. Vsaka ženska ga menda ima in prepričano trdijo, da ga mora imeti vsaka mati. Prav tako pravijo, da je za materino duševno zdravje izjemno škodljivo, če rodi otroka, potem pa skrb zanj prepusti komu drugemu. Trdijo, da mora biološka mati sama skrbeti za otroka, tako zaradi »lastnega prebujenega materinstva« kakor zaradi novorojenčkovih potreb.

Menda, da je za otroke še zlasti slab sistem au pair, saj tedaj skrbijo ljudje, ki nemara ne razumejo njihovega materinega jezika, ki jih otroci ne zanimajo kaj dosti in ki z družino ne ostanejo dovolj dolgo. (Oakley 2000: 213)

Da je materinski gon ogrožen, trdijo zlasti skupine, ki nasprotujejo splavu. Pravijo, da za splavom vselej pride občutek krivde, kdaj pa kdaj tudi popoln duševni in čustveni zlom.

Zanimivo, da se ženske, ki posvojijo otroke, zelo dobro znajdejo tudi brez pomoči biološkega materinskega gona. Sodobna angleška študija o razvoju skupine 180 posvojenih otrok je pokazala, da je šlo pri sedmih letih posvojenim otrokom prav tako dobro in pogosto celo boljše kakor otrokom, ki niso bili posvojeni. Še več, razvijali so se neprimerno boljše kakor nezakonski otroci, ki so ostali s svojimi biološkimi materami. Po raziskavah, ki so prišle do tega dkritja, to razveljavlja »mit o krvnih vezah«. Dobra mati je mati, ki ima čas, sredstva in voljo...ne pa krvi, ali kakor bi lahko dodali, »gona«.

Željo po materinstvu vpelje kultura in ženska se zmožnosti, da postane mati, nauči. Ali, kakor sta dejala strokovnjaka : »konceptije materinskega gona, ki deluje, ne da bi se ga bilo treba prej naučiti ali ga izkusiti, za zdaj znanstveno ni mogoče dokazati.«

(Oakley 2000: 215)

Vendar moramo biti previdni. Če je materinski gon mit, kaj pa je potem materinska skrb? Nič mističnega. Predvsem je izraz ljubezni v toplem, skrbečem odnosu. Prav tako pa tudi spodbujanje vidnih, besednih in družbenih zmožnosti. Michael Rutter v svojem delu Maternal Deprivation pravi, da definicija materinske skrbi implicira«, da toplina, ki je neizogibni del materinske skrbi, za to skrb ni specifična. Prej se zdi, da je toplina stalni element v vseh vrstah družinskih odnosov. Še zlasti je toplina enako pomembna v odnosu med očetom in otrokom : očetje niso zaradi bioloških vzrokov nič manj dolžni, da »materinijo«. (Oakley 2000)

5.4.2.3 Otrok potrebuje mater

Ta trditev je najblj subverzni del mita o materinstvu. Kaj pa bi, navsezadnje, moglo biti v družbi, ki se osredotoča na otroka, bolj graje vredno, kakor je očitno zanemarjanje njegovih domnevnih potreb?

Ta trditev vsebuje tri domneve. Prva je, da otrok potrebuje svojo biološko mater. Druga je, da otrok potrebuje materino skrb kakor skrb kogar koli drugega. Tretja je, da je treba za otroka skrbeti v kontekstu odnosa zgolj dveh oseb. Tukaj je »potreba«, tako kakor v drugih trditvah, ki so del mita o materinstvu, nenatančno določena, vendar velja, da škodi otrokovemu nadaljnjemu duševnemu in čustvenemu razvoju, če ni zadovoljena.

Psihologi, ki se ukvarjajo z znanstvenoraziskovalnim delom, denimo Michael Rutter, vztrajno opozarjajo, da sta pri materinski skrbi bistveni sestavina toplina in ljubezen, ti pa lahko da vsakdo, ki skrbi za otroka, splošno mnenje pa kljub vsem dokazom ostaja, da nekakšna mistična zveza povezuje otroka z materjo in zgolj z materjo.

Toda mit o materinstvu zahteva svoj davek. Zaposlene matere pogosto muči občutek krivde. Mislijo, da ne ravnaajo prav in skrbi jih, ali so za svoje otroke storile vse, kar je v njihovi moči. Ženske so sprejele mit, da njihovi otroci potrebujejo nekaj, kar jim lahko dajo le one.

Raziskave o navezanosti majhnih otrok kažejo, da so otroci na začetku praviloma navezani na več oseb, ne le na eno samo. V skupini šestdesetih otrok, starih manj kot leto dni, je bilo le nekaj primerov, da je bila mati edina oseba, na katero je bil otrok navezan.

Na začetku je otrok zmožen »nediskriminacije« navezanosti, to pomeni navezanosti na katerega koli posameznika, ki pride v stik z njim. Približno pri sedmih mesecih pa se začne obdobje »diskriminacije« navezanosti, ko otrok zmanjša število oseb, na katere je navezan.

Danes vemo, da so to samo miti in tako kot mit o delitvi dela po spolu, tudi mit o materinstvu je eden glavnih virov zatiranja žensk. Oba mita krepita domestikacijo žensk: njihovo nenehno identificiranje s svetom doma. (Oakley 2000)

6 Enakost, razvoj in mir

Enakost, razvoj in mir medsebojno krepijo drug drugega. Brez enakosti ni pogojev za resničen napredek, aktivno sodelovanje žensk v dogajanjih našega časa pa je neizogibno za stabilnost in mir.

Človekove pravice so vrednote, ki jih ni mogoče imeti za razkošje, ki si ga lahko privoščijo zgolj razmeroma bogate zahodne države. Nobena država si ne more dovoliti uporabiti revščine ali nezadostne stopnje razvoja kot izgovor za časovno odlaganje, zanemarjanje ali zanikanje uživanja človekovih pravic ljudem znotraj svoje pravne oblasti. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

Predstavniki francoskega ljudstva, konstituirani v narodno skupščino, so - upoštevajoč, da so nepoznavanje, pozabljanje ali preziranje človekovih pravic edini vzroki javnih nesreč in korupcije vlad - sklenili, da v svečani deklaraciji razglasijo naravne, neodtujljive in svete človekove pravice; zato da bi jih ta deklaracija, vselej pred očmi vseh članov družbenega telesa, nenehno opozarjala na njihove pravice in dolžnosti; zato da bi - zaradi možnosti njihovega stalnega primerjanja s ciljem vsake politične ustanove - bolj spoštovali akte zakonodajne in izvršilne oblasti; zato da bi bile pritožbe državljanov utemeljene poslej na preprostih in nespornih načelih, vselej usmerjene k ohranjanju ustave in k sreči vseh ljudi. Zaradi vsega tega, v navzočnosti in pod zaščito najvišjega Bitja, narodna skupščina priznava in razglasa naslednje pravice človeka in državljana. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

Glej prilogo A.

6.1 *Ženske in revščina*

Revščina je zapleten problem velikih razsežnosti tako na nacionalnem kot mednarodnem področju. Globalizacija svetovnega gospodarstva, ter poglobljajoča se medsebojna odvisnost narodov predstavlja izzive in možnosti za obstojno gospodarsko rast in razvoj kot tudi tveganje in negotovost za prihodnost svetovnega gospodarstva. Negotovo globalno gospodarsko klimo spremlja gospodarsko prestrukturiranje v določenem številu

držav pa tudi trdovratne, neobvladljive ravni zunanjih dolgov in programov strukturnega prilagajanja. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

Ena važnejših tendenc je povečana revščina žensk, katere obseg je od področja do področja različen. Neenakost spolov pri delitvi gospodarske moči je tudi pomemben dejavnik, ki prispeva k revščini žensk. Migracija in posledične spremembe v strukturi družin so ženske dodatno obremenile, posebno tiste, ki morajo skrbeti za več odvisnih družinskih članov. Makroekonomska politika potrebuje ponovno oceno in preoblikovanje za obravnavanje teh tendenc. Ta politika se skoraj izključno osredotoča na formalni sektor. Skuša tudi preprečiti pobude žensk in ne uspe upoštevati različnega vpliva na ženske in moške. Uporaba analize družbene konstrukcije spolov pri številnih političnih programih je zato za strategije zmanjšanja revščine odločilna.

Da bi odpravili revščino in dosegli obstojno razvoj, morajo ženske in moški polno in enakovredno sodelovati pri oblikovanju makroekonomske in socialne politike, ter strategij za odpravo revščine.

Odprave revščine ni mogoče doseči samo s programi proti revščini, temveč bo zahtevala demokratično sodelovanje ter spremembe v gospodarskih strukturah, da bi za vse ženske zagotovili dostop do virov, priložnosti in javnih storitev. Revščina ima različne izrazne oblike, vključno s pomanjkanjem dohodkov in produktivnih sredstev, ki bi zagotovili dostojno preživljanje. Lakota in nedohranjenost, slabo zdravstvena varnost, omejen ali pomankljiv dostop do izobraževanja in drugih temeljnih storitev, naraščajoče širjenje bolezni, ter smrtnosti zaradi bolezni, brezdomstvo in neprimerna stanovanja, nevarno okolje; ter družbena diskriminacija in izključenost vse to so pokazatelji revščine. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

»Zanjo so značilni tudi pomanjkanje sodelovanja pri odločanju ter v civilnem, družbenem in kulturnem življenju. Pojavlja se v vseh državah; kot masovna revščina v številnih državah v razvoju, ter kot (prekriti) otočki revščine v bogatih in razvitih državah. Revščino lahko povzroči gospodarsko nazadovanje, ki ima za posledico izgubo sredstev za vsakdanje preživetje, ali nesreča ali propad. Tu je tudi revščina delavk z nizkimi plačami ter skrajno pomanjkanje ljudi zunaj sistemov družinske podpore, socialnih institucij in varstvenih mrež.« (Svetovna konferenca o ženskah 1996: 43)

V preteklem desetletju se je število žensk, ki živijo v revščini, v primerjavi z moškimi nesorazmerno povečalo, še posebej v državah v razvoju. Feminizacija revščine je postala pomemben problem tudi v državah, katerih gospodarstva so na prehodu, kot kratkoročna posledica politične, gospodarske in družbene preobrazbe. Poleg gospodarskih dejavnikov so zanjo odgovorni tudi togost družbeno pripisanih vlog spolov in omejen dostop žensk do oblasti, izobraževanja, usposabljanja itd.

Ženske prispevajo h gospodarstvu in spopadanju z revščino tako s plačanim kot neplačanim delom doma, v skupnosti ter na delovnem mestu. Krepitev moči žensk je kritičen dejavnik pri odpravi revščine.

Medtem, ko revščina prizadene gospodinjstva kot celoto zaradi delitve dela po spolih in odgovornosti za blaginjo gospodinjstva, ženske nosijo nesorazmerno breme, ko skušajo voditi porabo in proizvodnjo v gospodinjstvu v razmerah, ko je pomanjkanje vse večje. Še najbolj so prizadete ženske, ki živijo na podeželju (ker si tudi s sivo ekonomijo ne morejo pomagati). Revščina žensk je povezana tudi s pomanjkanjem ekonomskih možnosti in samostojnosti, pomanjkanjem dostopa do gospodarskih virov ter minimalnim sodelovanjem v procesih odločanja. V številnih razvitih državah, kjer je stopnja splošne izobrazbe in poklicnega usposabljanja žensk in moških podobna in kjer so na voljo sistemi varstva pred diskriminacijo, so gospodarske preobrazbe preteklega desetletja v nekaterih sektorjih močno povečale bodisi brezposelnost žensk ali tveganost njihove zaposlitve. Še posebej v državah v razvoju bi bilo treba produktivno sposobnost žensk povečati z dostopom do kapitala, virov, kreditov, zemlje, tehnologije, informacij, strokovne pomoči in usposabljanja, tako da bi povečali njihov dohodek in izboljšali prehrano, izobraževanje, zdravstvo in status v gospodinjstvu.

Sprostitev produktivnega kapitala žensk je za razbitje ciklusa revščine ključna, da bi lahko ženske polno delile koristi razvoja in proizvode svojega lastnega dela. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

»Uspeh politik in ukrepov, namenjenih podpori ali okrepitvi pospeševanja enakosti spolov in izboljšanju položaja žensk, bi moral temeljiti na vključitvi vidika družbene konstrukcije spolov v splošno politiko, ki se nanaša na vsa področja družbe, kot tudi uresnitvi pozitivnih ukrepov z ustrezno institucionalno in finančno podporo na vseh ravneh.« (Svetovna konferenca o ženskah 1996: 45)

6.2 Izobraževanje in usposabljanje žensk

»Izobraževanje je človekova pravica ter orodje bistvenega pomena za doseg ciljev enakosti, razvoja in miru. Nediskriminatorno obnašanje koristi tako dečkom in deklicam, ter tako prispeva k enakopravnejšim odnosom med ženskami in moškimi. Enak dostop in doseg izobrazbenih kvalifikacij sta potrebna, če naj ženske v večjem številu postanejo nosilke sprememb. Pismenost žensk je pomemben ključ do izboljšanja zdravja, prehranjevanja in izobraževanja v samih družinah ter do krepite njihove moči za sodelovanje pri odločanju v družbi.«

(Svetovna konferenca o ženskah 1996: 53)

Izkazalo se je, da je vlaganje v formalno in neformalno izobraževanje, ter usposabljanje deklet in žensk s svojim izjemno visokim družbenim in ekonomskim odnosom eden najboljših načinov za doseg obstojnega razvoja, ter trajne in obstojne gospodarske rasti. Na regionalni ravni so dekleta in fantje dosegli enak dostop do osnovnega izobraževanja, razen v nekaterih delih Afrike, še posebej podsaharske Afrike, in osrednje Azije, kjer je dostop do izobraževalnih zmogljivosti še vedno neustrezen. Napredovalo je sekundarno izobraževanje, kjer je bil v nekaterih državah dosežen enak dostop deklic kot fantkov. Tudi vpis deklet in žensk v terciarno izobraževanje se je precej povečal. V številnih državah so zasebne šole odigrale pomembno dopolnilo vlogo pri izboljšanju dostopa do izobraževanja na vseh ravneh. Vendar več kot pet let po tem, ko je Svetovna konferenca o izobraževanju, na Tajskem sprejela Svetovno deklaracijo o izobraževanju za vse in okvir delovanja za zadostitev temeljnih potreb po učenju, je približno 100 milijonov otrok, vključno z vsaj 60 milijonov deklic, brez dostopa do osnovnega šolanja, več kot dve tretjini od 960 milijonov nepismenih odraslih na svetu pa je žensk!

Visoka stopnja nepismenosti, ki prevladuje v večini držav v razvoju, še posebej v podsaharski Afriki in nekaterih arabskih državah, ostaja resna ovira napredovanju položaja žensk in razvoju. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

Diskriminacija se pri dostopu deklic do izobraževanja na številnih območjih ohranja zaradi same kulture in tradicije. Običaji, zgodnje poroke in nosečnosti, neustrezno učno in izobraževalno gradivo s predsodki glede spolov, spolnega nadlegovanja in pomanjkanja primernih, ter fizično ali drugače dostopnih poti šolanja. Deklice

prevzemajo težka domača dela že v zelo zgodnji starosti. Pričakuje se, da lahko dekleta in mlade ženske izpolnjujejo tako izobraževalne kot gospodinjske odgovornosti, kar pogosto vpliva na slab šolski uspeh in zgodnji izpad iz sistema izobraževanja. To pa ima dolgotrajne posledice za vse vidike življenja žensk.

Oblikovanje izobraževalnega in družbenega okolja, v katerem se ženske in moški, dekleta in fantje enakovredno obravnavajo in spodbujajo za doseg njihovega polnega potenciala ob spoštovanju svobode njihovega mišljenja, zavesti, vere in prepričanja, ter v katerem izobraževalni viri pospešujejo nestereotipne podobe žensk in moških, bi bilo učinkovito za odpravo vzrokov diskriminacije žensk, ter neenakosti moških in žensk.

Ženskam bi bilo treba omogočiti, da so deležne stalnega pridobivanja znanja in spretnosti, poleg tistih, ki so jih pridobile v mladosti. Zasnova permanentnega učenja vključuje znanje in spretnosti, pridobljene s formalnim izobraževanjem in usposabljanjem, kot tudi neformalno učenje, vključno s prostovoljnimi dejavnostmi, neplačanim delom in tradicionalnim znanjem. Učni načrti in gradivo ostajajo v veliki meri klišejski glede spolov, ter redkokdaj izpostavljajo teme, ki so obarvane z žensko problematiko (prehrambene motnje, menstrualne težave, spolno nadlegovanje itd.). To krepi tradicionalne ženske in moške vloge, ki ženskam zanikajo možnosti za polno in enakovredno partnerstvo v družbi. Poleg tega pomanjkanje zavesti o družbeni konstrukciji spolov pri vzgojiteljcah in vzgojiteljih, vseh tistih, ki delajo v vzgojno – izobraževalnem procesu ohranja status quo in s tem ne prispeva k osveščenosti in samozavesti, ter spremembam percepcije novih generacij. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

6.2.1 Mediji kot sredstvo oblikovanja percepcije

Javni mediji, mislimo predvsem na sredstva javnega obveščanja in delujejo tako lokalno kot globalno, so sredstva, ki prodrejo v vsak dom in do vsakega individuma. Med drugim so izobraževalne narave, tako da so lahko orodje izobraževalnih institucij ter vladnih in nevladnih ustanov za izboljšanje položaja žensk. Računalniki in informacijski sistemi postajajo vedno pomembnejši element pri učenju in razširjanju znanja. Televizija še posebej najbolj vplivna za mlade in je zato zmožna oblikovati vrednote, odnose in zaznavanja žensk in deklet tako na pozitiven kot negativen način. Zaradi tega je

bistvenega pomena, da vzgojiteljice in vzgojitelji priučijo kritične presoje in analitičnih sposobnosti. (Bahovec 1995)

Pri obravnavanju neenakega dostopa do izobraževalnih možnosti in njihove nezadostnosti bi morale vlade in drugi dejavniki spodbujati dejavno in vidno politiko vključevanja vidika družbene konstrukcije spolov v vse programe in politiko, da se pred sprejemom odločitev opravi analiza o njihovih vplivih tako na ženske kot na moške. (Bahovec 1995)

Telo kot nosilec ženskega videza in največjih ženskih travm in preokupacij, je moč preoblikovati (lepotna kirurgija, fitness saloni, kozmetika..), mu spremeniti spol (kirurgija, telekomunikacijska tehnologija) in ga (nekonvencionalno) spremenjeno predstaviti in zaznati (body art, cornal art). Telo v končni fazi postane masa, ki jo oblikujemo in izoblikujemo tako kot si jo želimo. Je mešanica naših-individualnih in družbenih predstav o tem, kako naj bi telo najboljše in najlepše izgledalo. In je v končni fazi tudi sredstvo ženske »produktivnosti«. (Bahovec 1995)

»Telo je treba torej pokazati, narediti iz njega spektakel. Če naj bo naše početje osvobajóče, je treba obračati stereotipe, ali kot bi lahko rekli v duhu feminističnih interpretacij Foucaulta, z zavračanjem takšnega načina reprezentacije ženskega telesa, ki ga kultura ženskam nalaga kot normo. Ali še drugače: vidno mora postati vse tisto, kar je bilo izrinjeno iz polja vidnega, saj je prav to izrinjanje znamenje med vidnostjo in oblastjo.« (Bahovec 1995: 19)

6.3 Nasilje nad ženskami

6.3.1 Opredelitev in izvor nasilja

»Nasilje nad ženskami je še ena od pomembnih ovir za dosego ciljev enakosti, razvoja in miru. Celo krši, slabša ali izničuje uživanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin s strani žensk. Dolgotrajen neuspeh pri varovanju in pospeševanju udejanjanja teh pravic in svoboščin zaradi nasilja nad ženskami zadeva vse države in potrebuje obravnavo. Od Nairobijske konference se je poznavanje njegovih vzrokov in posledic, kot tudi razširjenosti in ukrepov za boj proti njemu, precej razširilo. V vseh družbah so deklice, dekleta in ženske v večji ali manjši meri izpostavljene telesni, spolni in psihični zlorabi,

ki zajema vse sloje, ne glede na dohodek, razred in kulturo. Kot vzrok je lahko tudi nizek družbeni in ekonomski položaj žensk.« (Svetovna konferenca o ženskah 1996: 80)

Izraz »nasilje nad ženskami« pomeni vsako dejanje nasilja, ki ima podlago v družbeni konstrukciji spolov, in povzroči ali bo verjetno povzročilo telesno, spolno ali psihično škodo ali trpljenje žensk, vključno z grožnjami s takimi dejanji, prisilo ali samovoljnim odvzemom svobode, ne glede na to, ali se pojavlja v javnem ali zasebnem življenju.

Skladno s tem nasilje nad ženskami obsega, vendar ni omejeno na naslednje:

telesno, spolno in psihično nasilje, ki se pojavlja v družinah, vključno s pretepanjem, spolno zlorabo deklic v družinah (incest), nasilje, povezano z doto, posilstvo v zakonu, pohabljanje ženskih spolovil in druge tradicionalne navade, ki so za ženske telesno in psihično škodljive, zunajzakonsko nasilje in nasilje povezano z izkoriščanjem telesa, spolno in psihično nasilje, ki se pojavlja v skupnosti na splošno, vključno s posilstvom, spolno zlorabo, spolnim nadlegovanjem in ustrahovanjem pri delu, v izobraževalnih ustanovah in drugje, trgovanje z ženskami in prisilna prostitucija.

Nekatere skupine žensk (ženske, ki pripadajo manjšinam, avtohtone prebivalke, begunke, migrantke, vključno z delavkami, revne ženske, ki živijo v podeželskih ali oddaljenih skupnostih, zapuščene ženske, ženske v ustanovah ali priporu, deklice, invalidne ženske, starejše ženske, razseljene ženske, tiste, ki živijo v revščini ter ženske v razmerah oboroženih spopadov, tuje okupacije, terorizma in podobno) so še posebej izpostavljene nasilju. (Božac Deležan 1999)

»Položaj žensk in tudi otrok je bil v zgodovini tesno povezan z nasiljem, ki je bilo družbeno dovoljeno oz. sprejemljivo. V mnogih kulturah je očetovo pravo vključevalo popolno lastništvo nad telesom in dušo žene in otrok. Družinski poglavar je tako lahko ženo in otroka mučil, prodal, daroval, ubil. Žena je bila torej v zgodovini lastnina moža, nad katero je gospodoval, si jo prilagajal in jo vzgajal, nenazadnje tudi z nasiljem. Pretepanje žena je bilo običajno, saj je mož imel pravico, da ravna z njo po svoji volji.« (Božac Deležan 1999: 11)

Nasilje nad ženskami je eden od odločilnih družbenih mehanizmov, s katerim se ženske prisiljuje v podrejeni položaj v primerjavi z moškimi. V številnih primerih se nasilje nad

ženskami, dekleti in deklicami dogaja v družini ali doma, kjer se ga zaradi sramote pogosto dopušča. Tudi kadar je tako nasilje prijavljeno, se pogosto zgodi, da žrtve niso zaščitene in storilci ali storilke niso kaznovani.

Kljub formalni enakosti spolov pred zakonom je nasilje nad ženskami tudi v današnji družbi še vedno velikokrat razumljeno in obravnavano kot zasebna zadeva. Ženske smo kljub zakonodaji še vedno v podrejenem položaju v odnosu do moških, in sicer tako v socialnem in gospodarskem kot telesnem smislu. Tako je npr. več kot 70% svetovne populacije, ki živi pod mejo revščine, ženskega spola.

Krivdo za doživeto nasilje pa žrtvi žal pogosto pripisuje tudi okolica (družina, prijatelji, znanci in znanke, različne institucije.) Tako se tisti, ki se sprašujejo, »kako prekiniti začarani krog nasilja«, ponavadi usmerijo na žrtev. Če ob tem še iščejo opravičila za nasilneževa dejanja, kar sploh ni redko, se zaščita, ki naj bi bila namenjena žrtvam, sprevrže v zaščito nasilnežev, saj so njihova dejanja tolerirana kot izraz moškosti.

V začaranem krogu vprašanja o nasilju nad ženskami se perspektiva institucij velikokrat ustavi na individualizaciji problema. Družbeni kontekst nasilja nad ženskami »razvodeni«, če ne popolnoma ignorira, in rezultati so seveda vidni - slaba zaščita žrtve, neustrezna zakonodaja, neustrezni postopki, neustrezni načini svetovalnega dela, kar vse vpliva na to, da se pri žrtvi pogloblja občutek krivde za preživeto nasilje, zaradi česar še naprej vztraja v nasilni situaciji, včasih do nasilne smrti (uboja). (Božac Deležan 1999)

Feministični pristop k problemu nasilja nad ženskami upošteva družbeni kontekst nasilja nad ženskami in definira moško nasilje nad ženskami kot socialni fenomen, kot sredstvo za ohranjanje moške nadvlade nad ženskami. Ta pristop k nasilju so od feministk prevzele tudi različne organizacije, ki se ukvarjajo s problemom človekovih pravic. Tako npr. OZN v poročilu o četrti svetovni konferenci o ženskah v Pekingu pravi: »Nasilje nad ženskami je eden od odločilnih družbenih mehanizmov, s katerim se ženske prisiljuje v podrejen položaj v primerjavi z moškimi.« (Božac Deležan 1999)

Ekspertna skupina Evropske unije je sprejela priporočila za delo na tem področju, ki naj bi upoštevalo feministično perspektivo, tj. dojemanje nasilja kot družbenega fenomena, države članice pa naj bi prilagodile svojo zakonodajo in postopke v prid žrtvam. (Božac Deležan 1999)

6.3.2 Ustavimo nasilje nad ženskami

Nasilje nad ženskami je endemično. Gre za eno najbolj razširjenih, a hkrati najbolj skrito obliko kršitev človekovih pravic.

Slovenija tako kot mnoge druge države ne vodi posebne statistike, ki bi lahko natančno pokazala, kako razširjeno je nasilje nad ženskami. Tako se lahko še vedno pogovarjamo samo o ocenah. (Dobnikar 1999)

Nevladne organizacije v Sloveniji ocenjujejo, da je nasilje prisotno v vsaki peti družini v Sloveniji, da je posiljena vsaka sedma ženska in da le 5 odstotkov vseh žensk z izkušnjo nasilja išče kakršnokoli pomoč.

Problem presega vse kulturne, verske in ekonomske meje in vsako leto prizadene na milijone žensk ne glede na njihov družbeni položaj, etnično ali rasno pripadnost, starost, versko ali osebno prepričanje, telesne sposobnosti, nacionalnost in spolno usmerjenost.

Fenomen nasilja je nekaj, kar nas osebno mogoče ne prizadeva, toda prizadeva ženske kot družbeno skupino in ima zato posledice za vse nas. Res je, da se nasilje velikokrat dogaja v prostoru »zasebnega«, ima pa družbene razsežnosti, saj se dogaja ženskam ne glede na raso, kulturo, nacionalno, versko, razredno ali katero drugo pripadnost. V naši družbi še vedno velja, da je za žensko najnevarnejša institucija zakon, najnevarnejši prostor dom in najnevarnejša oseba partner. (Dobnikar 1999)

Nasilje nad ženskami je kršitev temeljnih človekovih pravic - pravic do varnosti, do življenja brez strahu in prisile, do telesne integritete. OZN poziva države, naj nasilja nad ženskami ne tolerirajo, dopuščajo ali celo podpirajo in naj uvedejo učinkovite pravne, socialne in preventivne ukrepe za ukinjanje nasilja nad ženskami na vseh ravneh. Vsi ukrepi in strategije za odpravljanje nasilja nad ženskami se morajo ravnati po potrebah prizadetih žensk, hkrati pa mora biti njihov cilj eliminacija nasilja nasploh. (Dobnikar 1999)

7 Ženske in gospodarstvo

Med dostopom žensk in moških do uveljavljanja moči nad gospodarskimi strukturami v družbi in njihovih možnosti za to so precejšnje razlike. V večini delov sveta so ženske domala odsotne ali pa slabo zastopane pri gospodarskem odločanju, vključno z oblikovanjem finančne, denarne, komercialne in druge gospodarske politike, kot tudi davčnih sistemov in pravilnikov za urejanje plač. Ker posamezni moški in ženske v okviru te politike sprejemajo svoje odločitve, med drugim, kako razdeliti svoj čas med plačanim in neplačanim delom, ima dejanski razvoj teh gospodarskih struktur in politike neposreden vpliv na dostop žensk in moških do gospodarskih virov, na njihovo gospodarsko moč ter posledično na obseg njihove enakosti na ravni posameznika oziroma posameznice. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

V številnih regijah se je v zadnjem desetletju sodelovanje žensk v plačanem delu na formalnem in neformalnem trgu delovne sile precej povečalo in spremenilo. Zaradi težkih gospodarskih razmer in pomanjkanje pogajalske moči, ki izhaja iz neenakosti spolov, so bile številne ženske prisiljene sprejeti nižje plačilo in slabe delovne pogoje ter so tako postale bolj zaželenje delavke. Po drugi strani so ženske vstopale na trg delovne sile vedno bolj po svoji izbiri, ko so se začele zavedati svojih pravic in jih zahtevati. Nekatere so uspele pri vstopu na delovno mesto z napredovanjem in izboljšanjem plačila ter delovnih pogojev. Vendar so bile ženske še posebej prizadete zaradi gospodarskih razmer v procesih prestrukturiranja, ki so spremenili naravo zaposlitve ter v nekaterih primerih privedli do izgube delovnih mest tudi za strokovnjakinje z izkušnjami. Poleg tega so številne ženske vstopile v neformalni sektor zaradi pomanjkanja drugih možnosti. V procesu oblikovanja politike s strani mnogostranskih institucij, ki določajo pogoje in, v sodelovanju z vladami, cilje programov, posojil in subvencij strukturnega prilagajanja, so ženske in vprašanja spolov še vedno močno odsotna, vendar bi jih morali vključiti.

Diskriminacija pri izobraževanju in usposabljanju, najemanju delovne sile in plačilu, napredovanju ter v postopkih horizontalne mobilnosti, kot tudi neprožni delovni pogoji, pomanjkanje dostopa do produktivnih virov ter neustrezna delitev družinskih odgovornosti, še naprej omejujejo zaposlovanje, gospodarske, poklicne in druge možnosti

ter mobilnost žensk, njihovo sodelovanje pa je polno pritiskov. Še več, ovire zaradi odnosov zavirajo sodelovanje žensk pri razvoju gospodarske politike ter v nekaterih regijah omejujejo dostop žensk in deklet do izobrazbe in usposabljanja za gospodarsko vodenje. Delež žensk v delovni sili še naprej narašča in skoraj povsod ženske delajo več zunaj gospodinjstva, čeprav ni prišlo do vzporedne razbremenitve odgovornosti za neplačano delo v gospodinjstvu in skupnosti. Dohodek žensk postaja za gospodinjstvo vseh vrst vedno bolj potreben. V nekaterih regijah je poraslo žensko podjetništvo ter druge, od posameznice odvisne dejavnosti, še posebej v neformalnem sektorju. V številnih državah ženske predstavljajo večino zaposlenih pri nestandardnih delih, kot so začasna, priložnostna, večkratna zaposlitev za nopoln čas, pogodbeni zaposlitev ter zaposlitev doma. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

Nezadostno pozornost upoštevanja analize družbenih konstrukcij spolov je pomenila, da v gospodarskih strukturah, kot so finančni trgi in ustanove, trgi delovne sile, ekonomija kot akademska disciplina, gospodarska in družbena infrastruktura, obdavčitev in sistemi socialne varnosti, kot tudi družine in gospodinjstva, ostajajo ženski prispevki in problemi prepogosto prezrti. Posledica je, da lahko številni programi in politike še naprej prispevajo k neenakosti žensk in moških. Kjer je bil pri vključitvi vidika družbene konstrukcije spolov dosežen napredek, se je povečala tudi učinkovitost programov in politik. V državah, ki doživljajo temeljne politične, gospodarske in družbene spremembe, bi lahko usposobljenost žensk, če bi bila bolje uporabljena, več prispevala k njihovem gospodarskemu življenju. Treba bi bilo še naprej razvijati in podpirati njihov vložek ter uresničitev njihovih potencialov. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

»Pomanjkanje zaposlitve v zasebnem sektorju in skrčevanje v javnih službah ter zmanjšanje števila delovnih mest v javnem sektorju so nesorazmerno prizadeli ženske. V nekaterih državah ženske prevzemajo več neplačanega dela, kot skrb za otroke, bolne ali starejše, in tako nadomestijo izpadli dohodek gospodinjstva, še posebej, kadar javne storitve niso na voljo. V številnih primerih strategije za ustvarjanje delovnih mest niso posvetile dovolj pozornosti zaposlitvam in sektorjem, v katerih prevladujejo ženske; tudi niso ustrezno spodbujale dostopa žensk do tistih zaposlitev in sektorjev, ki so po tradiciji moški.« (Svetovna konferenca o ženskah 1996: 102)

Med ženskami, ki imajo plačano delo, številne doživljajo ovire, ki preprečujejo, da bi dosegle svoje potenciale. Nekatere je v vedno večjem številu najti na nižjih vodstvenih ravneh, vendar jim diskriminacijski odnos preprečuje nadaljne napredovanje. Spolno nadlegovanje je žalitev delavkega dostojanstva ter ženskam preprečuje, da bi prispevale v sorazmerju s svojimi zmožnostmi. Pomanjkanje okolja, prijaznega do družin, vključno s pomanjkanjem ustreznega in gmotno dostopnega otroškega varstva, ter neprožen delovni čas še nadalje preprečuje ženskam, da bi dosegle svoj polni potencial.

Pri obravnavanju gospodarskega potenciala in neodvisnosti žensk bi morale vlade in drugi dejavniki pospeševati dejavno in vidno politiko vključevanja vidika družbene konstrukcije spolov v vse programe in politike, da se pred sprejemom odločitev opravi analiza o njihovih vplivih na moške in ženske.

(Svetovna konferenca o ženskah 1996)

8 Ženske na oblasti in v procesih odločanja

»Splošna deklaracija o človekovih pravicah navaja, da ima vsakdo pravico, da sodeluje pri upravljanju svoje države. Krepitev moči in samostojnosti žensk ter izboljšanje družbenega, gospodarskega in političnega položaja so bistveni za doseg tako transparentnega kot tudi odgovornega upravljanja in administracije ter obstojnega razvoja na vseh področjih življenja. Razmerja moči, ki preprečujejo, da bo ženske živele polno življenje, delujejo na številnih ravneh družbe, od najbolj osebnih do najbolj javnih. Dosega cilja enakega sodelovanja žensk in moških pri odločanju bo zagotovila ravnotežje, ki bolj natančno odraža sestavo družbe in je potrebno za krepitev demokracije in pospeševanje njenega pravilnega delovanja.«

(Svetovna konferenca o ženskah 1996: 115)

Enakost pri političnem odločanju igra ključno vlogo, brez katere je težko verjeti, da je mogoče izvesti resnično vključitev enakosti v odločanje vlad.

V zvezi s tem ima enakovredno sodelovanje žensk v političnem življenju osrednjo vlogo v splošnem procesu izboljšanja položaja žensk. Enakovredno sodelovanje žensk pri odločanju ni samo enostavna zahteva po pravičnosti ali demokraciji, temveč nanj lahko gledamo kot na potreben pogoj za upoštevanje interesov žensk.

(Svetovna konferenca o ženskah 1996)

Brez dejavnega sodelovanja žensk ter vključitve perspektiv žensk v vse ravni odločanja, ni mogoče doseči ciljev enakosti, razvoja in miru.

Kljub razširjenemu gibanju v demokratizacije v številnih državah, so ženske premalo zastopane na večini ravni upravljanja, še posebej v ministrskih in drugih izvršnih organov ter so malo napredovale pri pridobitvi politične moči v zakonodajnih telesih. Globalno imajo ženske samo 10 odstotkov članstva v zakonodajnih organih in še nižji odstotek ministrskih položajev. Čeprav ženske predstavljajo vsaj polovico volilk in volilcev v skoraj vseh državah in so v skoraj vseh državah članicah Združenih narodov pridobile pravico do glasovanja in službovanja, so še naprej premalo zastopane kot kandidatke za javne službe na višjih položajih. Tradicionalni delovni vzorci številnih političnih strank in upravnih struktur še vedno ovirajo sodelovanje žensk v javnem življenju.

(Svetovna konferenca o ženskah 1996)

»Ženske so v skupnosti in neformalnih organizacijah, kot tudi na javnih položajih pokazale precej sposobnosti za vodenje. Vendar socializacija in negativno stereotipno obravnavanje žensk in moških, vključno v medijih, krepi težnjo, da bi politično odločanje ostalo v domeni moških. Podobno so ženske premalo zastopane na položajih odločanja v umetnosti, kulturi, športu, javnih medijev, izobraževanju, veri in zakonodaji, kar preprečuje, da bi imele pomembnejši vpliv na številne ključne institucije.«

(Svetovna konferenca o ženskah 1996: 115)

Neenakost na javnem prizorišču se lahko pogosto začne z diskriminacijskimi odnosi, navadami in neenakimi razmerji moči med ženskami in moškimi v družinah. Neenaka razdelitev dela in odgovornosti v gospodinjstvih, ki temelji na neenakih razmerjih moči, omejuje tudi možnosti žensk, da bi našle čas in razvile znanja, potrebna za sodelovanje pri odločanju v širših javnih forumih. Enaka delitev odgovornosti med ženskami in

moškimi ne zagotavlja samo boljše kakovosti življenja žensk in njihovih hčera, temveč tudi povečuje njihove možnosti, da oblikujejo in načrtujejo javno politiko, navade in izdatke, tako da se njihovi interesi lahko priznajo in obravnavajo. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

Neformalne mreže in vzorci odločanja na ravni lokalne skupnosti, ko odražajo prevladujoče moške značilnosti, omejujejo zmožnost žensk za enakovredno sodelovanje v političnem, gospodarskem in družbenem življenju.

Pri obravnavanju neenakosti moških in žensk pri delitvi moči in odločanja na vseh ravneh bi morale vlade in drugi dejavniki pospeševanja dejavno in vidno politiko vključevanja vidika družbene delitve spolov v vse programe in politike, tako da se pred sprejemom odločitev opravi analiza njihovih vplivov tako na ženske kot moške.

Kljub prizadevanjem za politiko enakih možnosti, pa je vzroke za globoko zakoreninjeno manjšo udeležbo žensk v javni sferi, njihova manjša odločenost in s tem povezana manjša artikuliranost lastnih interesov treba iskati tudi drugje. Iz slovenske raziskave iz leta 1990 lahko povzamemo naslednje. Vzrok je lahko dejanska odrinjenost žensk iz te sfere in njihova subjektivna nekompetenca za oceno družbeno političnih dogajanj, ki so izven sfere zasebnosti oz. je znak ženskega protesta proti logiki kumulativnih procesov v področju javne sfere, zlasti politike.

Posledica silne obremenjenosti ženske populacije doma (ki predstavlja permanentno obveznost) in zunaj doma, je kronična utrujenost, neinformiranost in apatičnost. Zaradi težje uveljavitve zunaj družine se bolj identificirajo z družinskim življenjem in jo dojemajo kot svojo primarno dejavnost. Neodločnost pa je povezana tudi s stopnjo izobrazbe, sledenjem dnevnim dogodkom in drugimi standardni merilci družbeno političnega položaja. (Svetovna konferenca o ženskah 1996)

9 Družina, domena ženske populacije

9.1 *Feministični spoprijem z družino*

»Feministične teorije nikoli niso bile zgolj pogled na svet. Že od začetka feminizma drugega vala kot političnega gibanja za pravice žensk (konec 60-ih let), ki ga je vselej spremljala tudi teoretska produkcija, je veljala razgibana raznolikost, polna sprememb. Če so se v teh začetkih porajali različni feminizmi, od radikalnega, socialističnega, marksističnega do liberalnega, pa je kasneje, konec 70-ih in 80-ih let sledil preobrat v sami epistemologiji in ontologiji feminizma, ki je prispeval k še večji pluralizaciji teorij, perspektiv, ki niso bile več vezane na različne – izme.« (Švab 1999: 131)

Feministična teorija danes obsega tako raznovrstne perspektive, da jim skorajda več ne moremo najti skupnega imenovalca. To raznolikost je potrebno upoštevati, tudi ko govorimo o razmerju med družino in feminističnimi teorijami. Tudi feministična teoretska refleksija o družini in družinskega življenja ni bila nikoli enotna (monolitna), in je do začetkov feminizma drugega vala pa do danes, doživela mnogo preobratov. (Švab 1999)

Začetki feministične teoretske produkcije drugega vala so bili do družine izredno kritični, zato se je oblikovalo še danes razširjeno prepričanje o sovražnem odnosu feminizma do družine. (Švab 1999)

Ti očitki so neupravičeni iz več razlogov. Čeprav je odnos feministične teorije do družine ambivalenten, je povezava med družino in feminizmom-feministično teorijo ključna, kar potrjuje tudi dejstvo, da je bila družina, vsaj posredno, vedno v središču feministične teoretske produkcije. Spremembe v družinskem življenju so tudi pomembno vplivale na spremembe v feminizmu, in če drži, nekoliko nenavadna, a prepričljiva, teza zgodovinske S.Coontz, so bile družinske spremembe v desetletjih po drugi svetovni vojni (še posebej v 50-ih, 60-ih letih) tiste, ki so ustvarile predpogoje za vznik feminizma drugega vala. (Švab 1999)

Razmerje med feminizmom - feministično teorijo in družino bi lahko strnili v pet ključnih točk:

1. Spremembe v družinskem življenju, ki jih je povzročilo množično zaposlovanje žensk, sodijo v okvir, znotraj katerega se pojavi feminizem drugega vala. (Švab 1999)
2. Družina je v začetkih feminizma drugega vala bila pomemben okvir kritike podrejenosti žensk, ki izhaja prav iz družbenega umeščanja žensk v zasebno sfero. Feministična kritika družine se je v tem kontekstu osredotočala predvsem na kritiko ideologije nuklearne družine. (Švab 1999)
3. Teoretska dekonstrukcija nuklearne družine na individualna, spolno in starostno specifična, izkustva družinskega življenja (spol in starost kot ključni dimenziji strukturiranja moderne družine), ki sledi kritiki ideologije nuklearne družine, je na osnovi tematiziranja »razlike« pomembno vplivala in epistemološke premike znotraj feministične teorije. Dekonstrukcija nuklearne družine je tako nekakšna »predhodnica« ali pa vsaj izhodiščna podlaga eksplicitne dekonstrukcije enotnega ženskega subjekta, ki se dogodi z vstopom psihoanalize, konec 70-ih in v začetku 80-ih let. (Švab 1999)
4. Preko tematizacije moderne družine na osnovi izpostavitve dileme ambivalence med vrednotami individualizma in enakosti ter vrednotami skrbi za druge in skupnosti, se oblikuje tudi osnovna širša feministična dilema o enakosti in različnosti med ženskami in žensk v razmerju do nasprotnega spola. (Švab 1999)
5. Tudi spremembe v družinskem življenju v posmoderni so med drugim pomembno vplivale na epistemološko transformacijo feminizma oz. na preusmerjenje v tematizacijo zasebnosti, subjektivitete, etike skrbi, spolne razlike itd. (Švab 1999)

Nešteta spreminjanja razmerja med feminizmom in družino so tesno povezana s spremembami v feminizmu in feministični teoriji. Preden pa se osredotočimo na analizo teh sprememb, ki so ključno povezane tudi s spreminjanjem družinskega življenja v postmodernosti, vam bom v nadaljevanju pokazala značilnosti družine in družinskega razmerja, ki so jih tematizirale feministične teorije družine.

Najbolj sistematično in izčrpno jih predstavlja ameriška feministična sociologinja B. Thorne:

1. »Spodbijanje ideologije »monolitne družine«, ki enači nuklearno družino z moškim, materialnim priskoibalcem družine, ter žensko, gospodinjjo in materjo, kot edino legitimno družinsko obliko ter kritika prepričanja, da je katerokoli specifična družinska ureditev naravna, biološka ali univerzalno funkcionalna.« (Švab 1999: 133)
2. »Usmerjenost proučevanja v spolne, generacijske, seksualne, rasne in razredne strukture namesto na družino kot monolitno enoto analize. Spol nastopa kot osnovna analitična kategorija, v kontekstu drugih dimenzij družbene delitve dela in neenakosti.« (Švab 1999: 133)
3. »Dekonstrukcija družine na spolno, generacijsko, rasno in razredno raznolika uzkustva družinskega življenja, ki jih sicer zakriva glorifikacija nuklearne družine, materinstva in družine kot ljubečega zatočišča. Družina je mesto raznolikih družinskih izkustev kot tudi konfliktov in hierarhij. « (Švab 1999: 133)
4. »Vprašanje družinskih meja: kritika dihotomije zasebno/javno oziroma prepričanja o izolaciji družine, dokazovanje vzajemne povezanosti zasebne in javne sfere. « (Švab 1999: 133)

5. »Ambivalenca med vrednotami individualizma in enakosti ter vrednotami skrbi za druge in skupnosti, ki so simbolno povezane predvsem z ženskimi družbenimi vlogami in družino.« (Švab 1999: 133)

Zgodovina razmerja med družinskimi spremembami in feminizmom se prične, kot smo že omenili, še pred pojavom feminizma drugega vala. V družboslovju velja splošno sprejeta teza, da je težnja po spremembah ekspliciten namen družbenih gibanj in da različna družbena gibanja nosijo v sebi močan potencial za realizacijo družbenih sprememb. Ženska gibanja so v marsičem vplivala na spremembe v odnosih med spoloma, tako posredno kot neposredno, npr. na spremembe ženskih in moških vlog, kulturnih praks, celo govorice vsakdanjega življenja in tudi politik.

Toda hkrati tudi družbeni pogoji in konteksti vplivajo na pojav oziroma nastanek nekega družbenega gibanja. Navadno velja prepričanje, da so družbena gibanja pojavijo ob vznemirjenosti ljudi zaradi določenih krivic-ko se ti odločijo spremeniti razmere. Pravzaprav je res, da večina družbenih gibanj izhaja iz prepričanja o določenih krivicah. Vendar je na svetu veliko več krivic kot pa je družbenih gibanj in mnoge od krivic, ki jih naslavlja družbena gibanja, na primer sesizem in seksizem, so obstajale že mnogo let prej, preden so se ljudje organizirali, da bi jih spremenili. Med družbenimi pogoji, ki določajo časovne okvire pojava določenega družbenega gibanja, sodijo tudi večje družbene spremembe. Za feministična gibanja 19.st. in 20. st. sta pomembna predvsem dva tipa družbenih sprememb, urbanizacija in industrializacija oz. modernizacija. (Švab 1999)

Podobno izhodišče postavlja ameriška zgodovinarica S. Coontz, ko zavrača tezo, da je žensko gibanje konec 60-ih let tisto, ki je povzročilo množično zaposlovanje žensk, ki naj bi vodilo do ekonomske neodvisnosti žensk. Po drugi svetovni vojni, še posebej v 50-ih letih, so se odpirala nova delovna mesta za tipično ženske poklice, kot so tajnice, učiteljice, vzgojiteljice, prodajalke. Hkrati pa se je zaradi povojnega povečevanja števila porok in rojstev zgodil pomemben preobrat na trgu delovne sile. (Švab 1999: 135)

Mlade neporočene ženske, ki so bile sicer zaposlene, so se umaknile s trga delovne sile, nadomestile pa so jih poročene ženske. Tako so v 50-ih letih poročene ženske v naraščajočem deležu ženske delovne sile predstavljale večino, v obdobju med 40-imi in 60-imi leti pa se je delež zaposlenih mater povečal kar na 40%. Do leta 1960 so ženske z otroki mlajšimi od 18 let v Združenih državah predstavljale že tretjino vseh zaposlenih žensk. S. Coontz zato sklepa, da so bile ženske, ki so prve «spolno» prestrukturirale trg delovne sile. (Švab 1999)

Tiste starejše ženske z odraslimi otroki, ki so si nabrale delovne izkušnje že v 20-ih in 30-ih letih, ko so na trg delovne sile vstopale še neporočene. Hkrati pa so bile demografske strategije njihovih hčera naravnane tako, da so se za otroke odločale sorazmerno zgodaj v mladosti, čas med rojstvi otrok je bil zelo kratek in tako so tudi te ženske prispevale k povečevanju deleža zaposlenih poročenih žensk. To pomeni, da sta se tako naraščajoča integracija ženskega zaposlovanja in zakonske zveze kot skrajšanje obdobja, v katerem se je ženska popolnoma posvetila materinstvu, pojavila pred vznikom feminizma. To seveda ne pomeni, da feminizem kot gibanje ni imelo nobenega vpliva na spreminjanje družinskega življenja, ampak le to, da je kot družbeno gibanje vzniknil v določenih ugodnih družbenih pogojih, ki so nakazovali spremembe v družinskem življenju in s tem tudi v položaju žensk. To pa tudi ne pomeni, da je množično zaposlovanje dejansko izboljšalo položaj žensk. Ravno nasprotno, ob domnevno večji ekonomski neodvisnosti se spolna segregacija poklicev ni spremenila in žensko delo je ostalo slabše plačano od moškega, hkrati pa spremembam v zaposlitveni strukturi niso sledile spremembe v alokaciji družinskega dela. Zato lahko vstop žensk na trg delovne sile zgodovinsko gledano beležimo tudi kot trenutek, ko postane dvojna obremenitev žensk z družinskim delom in zaposlitvijo (pred tem pa s plačanim delom na domu) družbeno vidna (in ne zgolj indikator ali celo vzrok neodvisnosti žensk). K tej družbeni vidnosti in aktualizaciji problema dvojne obremenjenosti je nedvomno prispeval tudi feminizem. In nenazadnje, zdi se, da je bilo za spremembo položaja žensk v družbi potrebno nekaj več kot le vstop na trg delovne sile.

To so bile spremembe v vrednotah, saj so ženske po večini spremenile svoje vedenje v zvezi z delom, družino, zakonsko zvezo, vzgojo otrok in drugimi vidiki vsakdanjega življenja šele po tem, ko so že prevzele občutno drugačne vedenjske vzorce. (Švab 1999)

9.2 Pogled v širše feministično teoretsko polje: spremembe v feminizmu drugega vala in tematizacija družine

V okviru feminizma drugega vala lahko tematiziranje družine razdelimo v tri obdobja:

1. Obdobje kritike in dekonstrukcije (nuklearne družine), od konca 60-ih do druge polovice 70-ih).
2. Obdobje obrata analitične pozornosti k spolni razliki in odkrivanju pomembnosti materinstav oziroma specifičnih ženskih izkustev (pozna 70-eta in 80-eta).
3. Obdobje tematizacije družinskega spreminjanja oziroma pluraliziranja (nove družinske vloge, 80-eta in 90 –eta leta). (Švab 1999)

Tematizacija družine se je preoblikovala in se usmerjala v različne teme vzporedno in v skladu s širšimi spremembami v feministični teoriji, ki so se dogodile v samih temeljih feminističnega teoretskega spoznavanja, v njegovi epistemologiji. Ker je feministična tematizacija družine neposredno vezana na te spremembe, v marsičem pa je prav tematizacija družine prispevala k širšim teoretskim spremembam, bom v nadaljevanju obravnavala tudi te spremembe.

Spremembe v feminizmu drugega vala se osredotočajo na več prepletenih, pomembnih konceptualnih dilem. Najbolj osnovna med njimi in tudi tista, okrog katere so se dogodili najpomembnejši epistemološki obrati v feminizmu drugega vala, je dilemma enakosti in razlik. Koncepta enakosti in razlike predstavljata osnovo feminističnih teoretičnih analiz. Hkrati sta vedno predstavljala konfrontacijsko razmerje, ki je razlikovalo feministične perspektive, saj sta bila percipirana kot nasprotujoča koncepta, ki se medsebojno izključujeta. V feminističnih razpravah bi lahko to dilemo ponazorili z vprašanjem, ali so

ženske enake ali različne od nasprotnega spola ter ali obstajajo razlike, predvsem glede zatiranja, tudi med ženskami. Druga pomembna dilema, neposredno povezana s prvo, je dilemma dvojne identitete feminizma kot političnega projekta in teoretske produkcije oziroma razmerja med obema identitetama, ki so bila pogosto konfliktna. Obe omenjeni dilemi povezuje ključni preobrat v feminizmu drugega vala - dekonstrukcija enotnega ženskega subjekta. (Švab 1999)

9.3 Kritika in dekonstrukcija nuklearne družine

»Feministična teoretska produkcija drugega vala se ukvarja z družino že vse od začetkov in v prvem obdobju lahko družino razumemo kot ključni predmet feminističnih analiz nasploh. V Združenih državah velja za prvo feministično tematizacijo družine knjiga Betty Friedan *The Feminine Mystique* (1963) in v Veliki Britaniji knjiga Juliet Mitchell *Women: the longest Revolution* (1966).« (Švab 1999: 137)

Obe deli družino kritizirata kot mesto zatiranja žensk, mesto praznote, s katero se soočajo gospodinje, oziroma mesto nasilja in obupa. Toda šele besedila, ki so se pojavila skupaj z ženskim gibanjem konec 60-ih, so pričela obravnavati ženske kot zatirani spol, kot posledico ekonomske odvisnosti žensk v družini. Prvo radikalno feministično kritiko družine v tem kontekstu spada Shulamith Firestone v knjigi *The Dialectic of sex: the Case for feminist Revolution* iz leta 1970, v kateri izpostavi družbeni pritisk na ženske, naj živijo zgolj kot matere in vzpostavijo nevarnosti materinstva v družinskem kontekstu, ki zaradi katerih so finančno odvisne od partnerjev in potisnjene v tiranijo lastne reproduktivne biologije. (Švab 1999)

Kritično obravnavo družine v prvem obdobju lahko pojasnimo z že omenjeno ambivalenco med enakostjo in individualizmom ter skrbjo za druge in skupnostjo. Ta dilema se sklada z osnovnim vprašanjem, s katerim so se feministke srečevale v začetku feminizma drugega vala: gre za problem enakosti oziroma razlik glede na nasprotni spol. Čeprav so se feministične perspektive razlikovale glede vprašanja ali naj bo projekt emancipacije žensk usmerjen v doseganje enakosti z moškimi (liberalni feminizem), ali pa razlikovanja od njih (radikalni feminizem) jim je bila pravzaprav skupna naslednja

poteza: v prvem obdobju feminizma drugega vala imamo opravka le z dvema vrstama pojmovanja enakosti. Na prvi pogled se omenjeni poziciji kažeta kot nasprotje med zagovorom enakosti in zagovorom razlike od nasprotnega spola, hkrati pa je koncept enakosti vseprisoten, saj ga najdemo tako v radikalnem kot liberalnem feminizmu. Obe poziciji sta namreč temeljili na univerzalnem razumevanju zatiranja žensk oziroma na monolitni ideji ženske oziroma predpostavki, da so vse ženske enotni subjekt zatiranja. Kljub navidezni opoziciji med liberalnim in radikalnim feminizmom glede vprašanja, ali naj bodo ženske enake ali različne od moških, je bila predpostavljena enakost žensk tisti osnovni notranji princip, ki je določal izhodišče feminističnih analiz. (Švab 1999)

Ta percepcija enakosti, ki je skupna feminističnim perspektivam prvega obdobja drugega vala, je tesno povezana z dvojno identiteto feminizma-feminizmom kot političnim projektom in feminizmom kot teoretsko produkcijo. Tu lahko govorimo o prekomerni političnosti prvega obdobja feminizma drugega vala, saj je bil takrat feminizem predvsem politični projekt s ciljem emancipacije žensk. Tako je teoretska produkcija sledila političnem projektu tudi v epistemoloških izhodiščih.

Ta so bila osnovana na konceptu modernega monolitnega subjekta, ki je bil uporaben predvsem za feminizem kot politični projekt-za uresničitev emancipacije žensk. Operacionalizacija koncepta monolitnega subjekta pa je z drugimi besedami sovpadala s feministično predpostavko, da je ženskam skupno izkustvo podrejenosti oziroma da med ženskami ni razlik.

Feministična kritična obravnava družine se zdi v tem kontekstu pojasnljiva in logična. Ob predpostavki o enotnem ženskem subjektu, je postala družina tista intuicija, ki je veljala za univerzalno mesto ženskega zatiranja. (Švab 1999)

10 Zaključek :

V diplomskem delu sem skušala predvsem prikazat feminizem skozi čas, kako je nastajal, kaj je vplivalo nanj in prikazati spremembe, ki so se med potjo dogajale. »Glavna igralka« v mojem delu je ženska, z vsemi definicijami, razumevanji drugačnosti in hkrati enakostmi.

Dotaknila sem se tako feminističnih študij, družbenih gibanj, osnovnih filozofij, raznih oblik netolerance do žensk in drugih subkultur, ki se kažejo skozi pojme kot so revščina, nasilje, diskriminacija, neplačano gospodinjstvo delo, neenake pravice zaposlovanja in napredovanja...

Dejstvo, da se je neenakost v okviru družin ukoreninila kot trdoživ stereotip. In če ga želimo izkoreniniti potrebujemo čas, znanje in dolgotrajen proces, s katerim bomo dvignili osvečenost ljudi .

Dejstvo je, da smo kar mislimo in če želimo dobro je potrebo dobro misliti. Predvsem v smeri, kjer bi bili vsi zadovoljni, strpni, srečni, enaki vedno in povsod.

Naša družba je bistveno bolj raznolika, kot se tega zavedamo. V stik z drugačnostjo, nestrpnostjo, netolerantnostjo prihajamo v šolah, službah in v domačem okolju. Zato se moramo pravilno spoprijeti z nastajajočimi težavami. Potruditi se moramo spodbujati strpnost med vse bolj raznoliko mladino in celotno družbo. Drugačnost moramo predstaviti kot nek izziv, ne pa kot nekaj, česar bi se bilo treba bati.

Toleranca pomeni strpnost. Je vrlina, ki se v naši družbi še ni dovolj razvila. Gre za priučeno socialno veščino: biti strpen do nečesa pomeni tudi spoštovati drugačnost. Človek, ki je tolerant do soljudi, sprejema drugačnost in je sposoben dojemati različnost. Mi smo različni. Različno zgledamo, mislimo, različno se izražamo, o mnogih stvareh se z marsikom ne strinjamo, vendar to ne bi smelo bit moteče. Ravno nasprotno, drugačnost je nujno potrebna da lahko funkcioniramo.

Človekove pravice niso univerzalni »aspirin«, absolutno zdravilo za reševanje svetovnih problemov. Dejstvo pa je, da sta ohranjanje in krepitev nacionalizmov, rasizma, nestrpnosti, nasilja, verskega fanatizma in fundamentalizma, revščine, lakote, družbene izključenosti, nepravilne porazdelitve bogastva med družbami in znotraj njih, da ne

omenim vojn in etičnih čiščenj, posledica neupoštevanja, zaničevanja ali slabega poznavanja, neosvojenost in neuporabljanja človekovih pravic in z njimi povezanih vrednot. Pravica do enakosti žensk in moških pa je vendarle sestavni del človekovih pravic. Tudi v Sloveniji se ženske, kljub formalni enakosti žensk in moških, srečujemo z nespoštovanjem načel enakosti, predvsem na področju delitve vlog v družini, zaposlovanja, poklicnega napredovanja, zastopanosti v političnem in javnem življenju, če omenim le nekatera izmed področij.

Tega pa ne bomo spremenili zgolj z zakoni, temveč predvsem s politično voljo, s prizadevanji žensk in s prizadevanji moških, ki ne le razglašajo pravna in etična načela, ampak tudi ravnavajo skladno z njimi.

Ljudje imamo različne kvalitete, značilnosti, vrednote, prepričanja in navade. Toleranca do drugačnosti se prične z dopuščanjem drugačnosti in z učenjem od drugačnih. Netoleranca se kaže v mnogih oblikah: rasizem, seksizem, antisemitizem, homofobija... Stereotip je poenostavljena generalizacija določene skupine ljudi. Vsi smo nagnjeni k posploševanju, kar pomeni, da nove informacije, ideje razvrščamo v ustrezne kategorije.

Čeprav šola ne more rešiti vseh problemov, lahko napravi veliko za izboljševanje odnosov, zmanjševanje napetosti in konfliktov med dijaki, študenti z različnimi sposobnostmi, lastnostmi... Spodbudno je lahko že to, da šola uvede norme in pravila, ki podpirajo drugačnost in predvidevajo sankcije za vsakršno nadlegovanje drugačnih. Šola lahko postaja ustanova z zdravim odnosom do drugačnosti, kar se kaže v dobri šolski klimi. Dijaki, ki obiskujejo tako šolo, se ne bojijo drugačnosti in se ne skrivajo pred dejstvom, da smo ljudje različni, pač pa s pomočjo pestrosti, ki jo nudi drugačnost, bogatijo svoje izkušnje.

Rada bi zaključila malce drugače in sicer s citatom iz Zbornika o ženskem gibanju, ki nam podaja vprašanja ob katerih lahko razmišljamo ure in ure.

»Feminizem - pošast ali bavbavček? Boj za pravno enakost spolov ali boj za ukinitvev moških? Morda boj za odpravo samih spolnih vlog?Komu je patriarhat napisan na kožo?-ali sploh je komu?Kje je spodletelo psihoanalizi?Je ljubezen blagoslov ali sredstvo zatiranja?Lahko bombni napadi odpravijo seksizem?O tem in še marsičem pišejo svetovno znane avtorice, ki so se tako ali drugače angažirale v sodobnem evropskem in ameriškem ženskem gibanju.«

(Dobnikar 1985: 127)

11 Literatura :

- Antič, G. Milica (1993): Ženske in politika. V Bahovec, D. Eva (ur.): Od ženskih študij k feministični teoriji. 125-138. Ljubljana: Študentska organizacija Univerza v Ljubljani.
- Bahovec, D. Eva. (1995): Žensko telo in oblast v mediju vizualnega. V Bahovec, D. Eva. (ur): Delta-revija za ženske študije in feministično teorijo, 1 (3-4) 19-76.
- Bahovec, D. Eva. (1997): »Ali nisem feministka?«. V Bahovec, D. Eva. (ur): Delta-revija za ženske študije in feministično teorijo, 3 (3-4), 5.
- Bahovec, D. Eva. (1998): Feminizem in ambivalentnost: Simone De Beauvoir. V Bahovec, D. Eva. (ur): Delta-revija za ženske študije in feministično teorijo, 4 (3-4), 29-40.
- Bahovec, D. Eva. (1997): Feminizem in fantazma izvora: »W kot Woolf/swoman.« V Bahovec, D. Eva. (ur): Delta-revija za ženske študije in feministično teorijo, 3(3-4), 29-39.
- Bock, Gisela (2004): Ženske v evrpski zgodovini: od srednjega veka do danes. Ljubljana: Založba /cf*.
- Božac Deležan, Lorena (1999): Ko je najnevarnejša institucija zakon, najnevarnejši prostor dom, najnevarnejša oseba pa partner. V Dosje: nasilje nad ženskami, 11-15. Ljubljana: Urad vlade Republike Slovenije za žensko politiko.
- Butler, Judith (2001): Težave s spolom: Feminizem in subverzija identitete. Založba Škuc, Ljubljana
- Coontz, Stephanie (1999): American families. New York
- Dobnikar, Mojca (1985): Osebno je politično. V Dobnikar, Mojca. (ur): O ženski in ženskem gibanju, 7-20. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS.
- Dobnikar, Mojca (1999): O krpicah. V Dobnikar, Mojca. (ur): Dosje: nasilje nad ženskami. 93-98. Ljubljana: Urad vlade Republike Slovenije za žensko politiko.
- Duby, Georges and Perrot, Michelle (1998): A history of women in the west. United States of America: First Harvard University Press.

- Foucault, Michel (1993): Zgodovina seksualnosti. 3, Skrb zase. Ljubljana: Založba Škuc.
- Foucault, Michel (1998): Zgodovina seksualnosti. 2, Uporaba ugodij. Ljubljana: Založba Škuc.
- Foucault, Michel (2000): Zgodovina seksualnosti .1, Volja do znanja. Ljubljana: Založba Škuc.
- Godina, V. Vesna (1995): Drugost ženskega pogleda, ali zakaj nisem feministka. V: Bahovec, D. Eva. (ur): Delta –revija za ženske študije in feministično teorijo, 1, (1-2), 52-70.
- Irigaray, Luce. (1995): Jaz, ti, me, mi. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Jalušič, Vlasta (1992): Dokler se ne vmešavajo ženske. Ljubljana: Krt.
- Jalušič, Vlasta (1993): »Nove demokracije » in »ženske študije«. V Bahovec, D. Eva (ur): Od ženskih študij k feministični teoriji. 107-124. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.
- Jalušič, Vlasta (1998):« Svobod proti enakosti? Nekaj misli o odnosu do politike enakopravnosti spolov v vzhodni in rednji Evropi.« V Bahovec, D. Eva (ur.): Delta-revija za ženske študije in feministično teorijo, 4 (3-4), 73-94.
- Jalušič, Vlasta (2002): Kako smo hodile v feministično gimnazijo. Ljubljana: Založba /*cf.
- Jambrek, Peter (1976): Zgradba in razvoj družbe. Ljubljana: Univerzum.
- Jogan, Maca (1986): Zaposlenost žensk in spreminjanje družine. Ljubljana: RSS
- Jogan, Maca (2001): Seksizem v vsakdanjem življenju. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kanjuo Mrčela, Aleksandra (1996): Ženske v menedžmentu. Ljubljana: ČZP Enotnost Ljubljana
- Kozmik in drugi (1999): Dosje: nasilje nad ženskami. Ljubljana: Urad vlade Republike Slovenije za žensko politiko
- Oakley, Ann (2000): Gospodinje. Ljubljana: Založba /cf*.

- Rener, Tanja (1995): Slovenska intelektualka je superženska. V: Primorke novice. Let. 49, št. 80, 15 (13.10.1995).
- SSKJ (1994): Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana: DZS
- Svetovna konferenca o ženskah (4; 1995; Peking): Poročilo o četrti svetovni konferenci o ženskah. (ur.) V. Neubauer, Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.
- Švab, Alenka (1999): Feministični spoprijem z družino V: Bahovec, D. Eva (ur): Delta-revija za ženske študije in feministično teorijo. 5 (3-4),131-153.
- Tripković, Milan (1992): Sociološke teorije. Novi Sad: Institut za filozofiju i sociologiju

12 Priloge

Priloga A : Deklaracija o pravicah človeka in državljana

1. člen
Ljudje se rodijo in živijo svobodni ter enaki v pravicah. Družbene razlike smejo temeljiti samo na splošnem interesu.

2. člen
Cilj vsakega političnega združevanja je ohranitev naravnih in nezastarljivih človekovih pravic. Te pravice so svoboda, lastnina, varnost in upor proti zatiranju.

3. člen
Načelo vse suverenosti izvira predvsem iz naroda. Nobeno telo, noben posameznik ne more izvrševati oblasti, ki ne izhaja neposredno iz naroda.

4. člen
Svoboda je v tem, da lahko storiš vse, kar ne škodi drugemu. Izvrševanje naravnih pravic vsakega človeka tedaj nima drugih omejitev kot onih, ki zagotavljajo drugim članom družbe, da uživajo enake pravice. Te meje sme določiti samo zakon.

5. člen
Zakon sme prepovedati samo družbeno škodljiva dejanja. Vse, kar z zakonom ni prepovedano, je dovoljeno, in nikogar ni mogoče prisiliti k nečemu, kar z zakonom ni zapovedano.

6. člen
Zakon je izraz splošne volje. Vsi državljani imajo pravico osebno ali preko svojih predstavnikov sodelovati pri njegovem sprejemanju. Biti mora enak za vse, pa naj varuje ali kaznuje. Ker so vsi državljani pred zakonom enaki, so jim enako dostopne vse časti, mesta ali javne zaposlitve, v skladu z njihovimi sposobnostmi, brez vsakih drugih razlikovanj, razen onih, ki se tičejo njihovih vrlin in sposobnosti.

7. člen
Nikogar ni mogoče obtožiti, pripreti ali zapreti, razen v primerih in po postopku, ki jih določa zakon. Vse, ki spodbujajo, pospešujejo, izvršujejo, ali omogočajo izvrševanje samovoljnih ukazov, je treba kaznovati, toda vsak državljan, ki ga pozovejo ali privedejo na podlagi zakona, mora takoj ubogati. Vsako upiranje je kaznivo.

8. člen
Zakon sme predpisovati samo strogo in očitno nujne kazni, kaznovati pa je mogoče samo na podlagi zakona, ki je bil sprejet ali proglašen pred kaznivim dejanjem ter zakonito uporabljen.

9. člen
Vsakdo velja za nedolžnega, dokler se ne ugotovi njegova krivda. Če je nujno, da ga priprejo, je treba vsako strogost, ki ne bi bila potrebna za zagotovitev njegove navzočnosti, strogo preprečiti z zakonom.

10. člen
Nihče ne sme biti vznemirjan zaradi svojega prepričanja, tudi verskega ne, pod pogojem, da njegovo izražanje ne moti javnega reda, ki ga določa zakon.

11. člen
Svobodna izmenjava mišljenja in misli je ena najdragocenejših človekovih pravic; vsak

državljan sme torej govoriti, pisati, tiskati svobodno in odgovarja samo za zlorabo te svobode v primerih, ki jih določa zakon.

12. člen

Za zagotavljanje pravic človeka in državljana je potrebna javna oblast; ta oblast je zato postavljena v korist vsem, ne pa v posebno korist tistim, ki jim je zaupana.

13. člen

Za vzdrževanje javnih oblasti in za stroške uprave je nujno skupno prispevanje, ki mora biti enakomerno porazdeljeno med vse, ob upoštevanju njihovih možnosti.

14. člen

Državljanji imajo pravico, da sami ali po svojih predstavnikih ugotavljajo potrebnost javnih dajatev, da vanje svobodno privolijo, da nadzorujejo njihovo uporabo, da določijo višino, način obdavčenja in pobiranja ter čas trajanja teh dajatev.

15. člen

Družba ima pravico zahtevati obračun dela od vsakega javnega uslužbenca.

16. člen

Družba, v kateri nista zajamčeni varstvo pravic in delitev oblasti, nima ustave.

17. člen

Ker je lastnina nedotakljiva in sveta pravica, je ni mogoče nikomur odvzeti, razen če obstoji očitna, z zakonom določena javna potreba, in to ob predhodni in pravični odškodnini.